

II. Maarif Şûrasının Kâzım Nami Duru'nun tarih yazımına ve anlatısına etkisi: Ortaokul için tarih III ders kitabı örneği

Emrah KAYA

Yüksek Lisans Öğrencisi

Erciyes Üniversitesi

ektarih@gmail.com

 0009-0004-0916-3508

Neslihan

ALTUNCUOĞLU

Doç. Dr.

Erciyes Üniversitesi

altuncuoglu@erciyes.edu.tr

 0000-0002-3244-5077

Öz: Bu çalışma, II. Maarif Şûrası kararlarının Kâzım Nami Duru'nun tarih yazımı ve tarih anlatısı üzerindeki etkilerini incelemektedir. Araştırmada, Duru'nun yazarları arasında yer aldığı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının 1941 ve 1944 baskıları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Doküman analizi yöntemine dayanan çalışmanın kaynaklarını ilgili şûra kararları ile ders kitabının iki baskısı oluşturmaktadır. Veriler betimsel analiz yaklaşımıyla içeriksel ve söylemsel değişimler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bulgular, Duru'nun şûra sonrasında yalnızca teknik ve pedagojik düzenlemeler yapmadığını, tarih anlatısının içerik ve söyleminde de değişikliklere gittiğini göstermektedir. Bu kapsamda, dil sadeleştirilmiş; tarihsel bilgi ve tarihlendirme hataları düzeltilmiş, dönemin güncel gelişmeleri metne dâhil edilmiştir. Ayrıca millî tarih anlayışı yeniden şekillendirilmiş, Atatürk ve İsmet İnönü'ye yönelik anlatılar değiştirilmiş, Osmanlı hanedanı ve Kemalizm'e ilişkin söylemler yeniden düzenlenmiştir. Sonuç olarak elde edilen bulgular, şûra kararlarının tarih ders kitaplarının içerik ve söylemi üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kâzım Nami Duru, Maarif Şûrası, Tarih Yazımı, Tarih Anlatısı, *Ortaokul İçin Tarih III*

The impact of the 2nd education council on Kâzım Nami Duru's historiography and historical narrative: The case of the history III for secondary school textbook

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi:

02.05.2026

Kabul Tarihi:

23.06.2026

Yayın Tarihi:

23.07.2026

Abstract: This study examines the impact of the decisions of the 2nd Education Council on Kâzım Nami Duru's historiography and historical narrative. The study comparatively analyzes the 1941 and 1944 editions of the history textbook *History III for Secondary Schools*, co-authored by Duru. Based on the document analysis method, the primary sources of the study are the relevant Council decisions and the two editions of the textbook. The data were evaluated using descriptive analysis within the framework of contextual and discursive changes. The findings indicate that, following the Council, Duru made not only technical and pedagogical revisions but also significant changes to the content and discourse of the historical narrative. In this context, the language was simplified; historical information and chronological errors were corrected, and contemporary developments were incorporated into the text. Furthermore, the national historical perspective was reshaped, narratives concerning Atatürk and İsmet İnönü were revised, and the discourse on the Ottoman dynasty and Kemalism was reorganized. Overall, the findings demonstrate that the decisions of the 2nd Education Council had a decisive influence on the content and discourse of history textbooks.

Keywords: Kâzım Nami Duru, Education Council, Historiography, Historical Narrative, *History III for Secondary School*

Extended Summary

Purpose

The main problem of this study is to examine how the decisions of the 2nd Education Council influenced Kâzım Nami Duru's understanding of historiography and history education, and how this influence was reflected in his textbook *History III for Secondary School*. Accordingly, the study investigates the changes that occurred in Kâzım Nami's approach to historiography following the 2nd Education Council, the reflections of these changes in the content and discourse of the textbook, the differences between the 1941 and 1944 editions in terms of historical narrative and conceptual framework, the discursive transformations observed in the representations of Atatürk, İnönü, the Ottoman dynasty, and the National Struggle, as well as the implications of these changes within the broader context of the educational policies and historical understanding of the period.

Method

This study employs the document analysis method. Within this scope, both primary and secondary sources were accessed, and the obtained data were examined and analyzed. The data collection process was based on documents and decision texts of the 2nd Education Council, the 1941 and 1944 editions of the textbook *History III for Secondary School*, and the printed and periodical publications of Kâzım Nami, which were used as the main sources. The collected data were analyzed using a descriptive analysis approach. This approach was preferred because it allows for preserving the original form of the data, enables the use of direct quotations, and facilitates a detailed examination.

During the analysis process, the relevant works were systematically reviewed. The data were first categorized and then organized into themes under these categories. Accordingly, the data were analyzed under two main categories: "textual and content-related revisions" and "linguistic and discursive changes." The first category includes changes in headings and content structure, sections removed or added in the later edition, as well as corrections of factual and chronological errors. The second category covers the restructuring of conceptual preferences and discursive transformations. By evaluating these two categories together, structural and content-related changes in the texts were analyzed in a holistic manner.

Results and Discussion

This study examines the changes in Kâzım Nami Duru's approach to historiography and historical narrative following the 2nd Education Council, based on the second section of the 1941 and 1944 editions of the textbook *History III for Secondary School*.

The findings indicate that, unlike other history textbooks, this work was critically evaluated and subjected to reconsideration during the 2nd Education Council. The discussion of whether it was appropriate to continue using the book

in its existing form, along with proposals for its revision or complete replacement and the call for the rapid completion of this process, demonstrates that the work was regarded as problematic within the educational and historical policy context of the period.

The Council debates and decisions show that the textual and discursive changes identified in the 1944 edition were not coincidental. These decisions provide a fundamental explanatory framework for the content revisions, conceptual shifts, and narrative transformations observed in the subsequent edition. In this respect, the 2nd Education Council appears to have played a decisive role not only in shaping general educational policies but also in influencing Kâzım Nami Duru's understanding of historiography and history teaching, thereby restructuring the textbook.

The comparative analysis reveals that in the 1944 edition, changes were not limited to technical corrections; rather, the historical narrative was also substantially restructured in terms of content and discourse. The language was simplified, certain historical inaccuracies and dating errors were corrected, and contemporary developments of the period were added to the text. In addition, significant changes were identified in the use of concepts, the representation of historical actors, and narrative emphasis. The substantial reduction in the use of the term "national" (millî), the weakening of laudatory references to Atatürk, the increased visibility of İsmet İnönü, and the presentation of the independence struggle within a more collective framework are the main indicators of this transformation. The removal of negative references to the Ottoman dynasty and the redefinition of Kemalism on the basis of national belonging also reflect an ideological shift.

The findings demonstrate that textbooks are not merely pedagogical tools but also texts that reflect the political, cultural, and ideological orientations of their period. In this regard, the impact of the 2nd Education Council on the content and discourse structure of history textbooks is clearly evident through the case of Kâzım Nami Duru. However, the study is limited to the second section written by Kâzım Nami Duru. Therefore, the findings cannot be generalized to the entire textbook and reflect only the changes in historiographical and history education approaches within the analyzed section.

Conclusion

This study demonstrates that the 2nd Education Council had a decisive influence on *History III for Secondary School* and initiated a significant transformation in Kâzım Nami Duru's historiographical approach and historical narrative. This transformation was not limited to technical revisions but also included ideological and narrative changes.

The comparison of the 1941 and 1944 editions shows that the textbook was restructured in line with the changing educational and historical understanding of the period, and that textbooks function as instruments reflecting political and ideological orientations.

In this respect, the study is expected to contribute to a better understanding of early Republican history education and textbook policies. Furthermore, conducting comparative studies on the first section of the book would be important for a more comprehensive evaluation of the impact of the 2nd Education Council on the entire textbook.

Giriş

Tarihteki her iktidar, meşruluğunu temin etme hususunda tarih disiplini araçsallaştırmış ve kendi millî benliğini yüceltmek amacıyla resmî tarih olarak adlandırılan bir söylem üretmiştir (Bilgin, 2016: 112-120). Türkiye Cumhuriyeti'nde bu durum, 1930'lu yıllarda kurucu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde geliştirilen Türk Tarih Tezi ile somutlaşmıştır. Türk tarihini millî bilinci harekete geçirecek ölçüde köklü ve kapsamlı bir geçmişe dayandıran bu tez, aynı zamanda yeni bir tarih anlayışının ve yurttaşlık bilincinin inşasına zemin hazırlamıştır (Zürcher, 2013: 282-283).

Tezin etkisiyle Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (TTTC) tarafından *Tarih I, Tarih II, Tarih III ve Tarih IV* adlı ders kitapları hazırlanmıştır (Köken, 2014: 118). Bu kitaplarda sırasıyla ilk, orta, yeni ve yakın çağlar ile Türkiye Cumhuriyeti tarihi ele alınmıştır (Köken, 2014: 202-220). İlk olarak ortaokullarda kullanılan bu eserler, öğrencilerin bilişsel düzeyiyle uyumsuz bulunması nedeniyle (İğdemir, 1973: 10) 1932 yılından itibaren liselerde okutulmaya başlanmıştır. Hemen ertesi yıl ise ortaokullar için daha sadeleştirilmiş özet tarih kitapları hazırlanmıştır. Bu kitaplar 1933 yılında üç cilt hâlinde isimsiz olarak *Orta Mektep İçin Tarih* adıyla yayımlanmıştır (Ersanlı, 2021: 108).

Söz konusu eserlerde tarih anlatısının çocuk düzeyini aşan bir soyutluk taşıdığı yönündeki eleştiriler, 1936 yılından itibaren ortaokul tarih müfredatını tartışmalı hâle getirmiştir. Bu gelişme üzerine Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 1937 yılında Ankara'da pedagojiye uygun ortaokul tarih ders kitapları hazırlamak üzere bir komisyon kurmuştur. Bu çalışmalar sonucunda *Ortaokul İçin Tarih* adlı yeni ders kitapları ortaya çıkmıştır (Ata, 2017: 220-221).

Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı döneminde 1938 müfredat düzenlemeleriyle birlikte bu kitaplar, 1939-1940 eğitim öğretim yılından itibaren okutulmaya başlanmıştır. Kitapların içeriği dönemlere göre yapılandırılmıştır: Birinci kitapta antik Yunan ve Roma, ikinci kitapta Türk, İslam ve dünya tarihi, üçüncü kitapta ise Osmanlı, Avrupa ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinden kesitler yer almaktadır (Keskin, 2012: 9-14). Bu yapı, Türk tarihini kronolojik bir bütünlük içinde ele alarak Cumhuriyet'in kuruluşuna ve inkılaplara uzanan bir anlatı kurmaktadır. Bu yönüyle söz konusu ders kitaplarında Türk Tarih Tezinin temel yaklaşımı sürdürülmüş tarih anlatısı dönemin ulus inşa sürecine hizmet edecek biçimde kurgulanmıştır (Boykoy, 2011: 165-166).

Atatürk'ün vefatının ardından Türk Tarih Tezinin etkisi giderek zayıflamış (Avcı, 2005: 28) ve bu yaklaşımın yerini hümanist tarih anlayışı almaya başlamıştır (Sakaoğlu, 2018: 353). Bu değişim, 1939 yılında gerçekleştirilen I. Maarif

Şûrası'nda¹ tartışılmış ve eğitim politikalarına yansımış; Orta Asya merkezli tarih anlayışı yerine Yunan ve Latin uygarlıklarını merkeze alan yeni bir tarih tasavvuru gündeme gelmiştir (Güler, 2004: 88-89).

Bu dönüşüm yalnızca içerik düzeyinde değil, ders kitabı politikalarında da değişikliklere yol açmıştır. Daha önce TTTC bünyesinde yürütülen tek tip ders kitabı uygulaması tartışmaya açılmış; I. Maarif Şûrası kararları doğrultusunda MEB'in kitap basımı² konusunda yetkili tek kurum olması gerektiği vurgulanmıştır (Copeaux, 2016: 112-113). Süreç, daha önce isimsiz yayımlanan *Ortaokul İçin Tarih* kitaplarının yazar isimleriyle yayımlanmasına zemin hazırlamıştır (Tebliğler Dergisi, 1940: 26-27). Bu doğrultuda çalışmanın konusunu oluşturan *Ortaokul İçin Tarih III* adlı ders kitabı, Kütahya Milletvekili Sadri Ertem ile Manisa Milletvekili Kâzım Nami Duru'nun ortak çalışması olarak yayımlanmıştır³ (Tebliğler Dergisi, 1940: 27).

1941 yılına gelindiğinde sekizinci baskısını yapan (Ertem ve Duru, 1941: IV) kitabın ilk bölümü Sadri Ertem tarafından kaleme alınmış olup Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreci kapsamaktadır (Ertem ve Duru, 1941: 1-162). Kâzım Nami tarafından yazılan ikinci bölüm ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci, Kurtuluş Savaşı, Lozan Barışı, Cumhuriyet'in ilanı, inkılaplar ve millî savunma konularını içermektedir (Ertem ve Duru, 1941: 165-313). Kitapta ayrıca kronoloji cetvelleri, Osmanlı hükümdarlarının saltanat sürelerini gösteren soy ağacı, indeks ve görsel materyaller gibi yardımcı unsurlara da yer verilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 314-352).

Kitap, 1943 yılında gerçekleştirilen II. Maarif Şûrası kararları sonrasında yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme, Kâzım Nami'nin tarih yazımı ve tarih öğretimi anlayışında da belirgin bir dönüşümün ortaya çıkmasına yol açmıştır (Ata, 2017: 222). Tarih yazımı, tarih öğretimi, tarih ders kitapları ve Maarif Şûraları üzerine literatürde çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte, II. Maarif Şûrası öncesi ve sonrasında aynı ders kitabının farklı baskıları üzerinden gerçekleştirilen karşılaştırmalı incelemelerin sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle Kâzım Nami'nin tarih yazımı anlayışındaki dönüşümün aynı eser bağlamında metinler arası karşılaştırma yoluyla ele alınmasına yönelik çalışmaların yetersizliği dikkat çekmektedir. Bu çalışma, söz konusu literatür boşluğunu Kâzım Nami Duru örneği üzerinden kısmen gidermeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın temel problemi, II. Maarif Şûrası kararlarının Kâzım Nami'nin tarih yazımı ve tarih öğretimi anlayışını nasıl etkilediği ve bu etkinin *Ortaokul İçin Tarih III* adlı ders kitabına nasıl yansıdığıdır. Bu doğrultuda araştırmada II. Maarif Şûrası sonrasında Kâzım Nami'nin tarih yazımı anlayışında meydana gelen

¹ Maarif Şûraları, Millî Eğitim Bakanlığı'na (MEB) bağlı olarak eğitim alanında bilimsel temellere dayalı ve kalıcı kararlar almak amacıyla ülkenin önde gelen eğitimci ve uzmanlarının bir araya geldiği danışma ve karar organlarıdır. (Akyüz, 2021: 399)

² Şûra dağıldıktan sonra 1945 yılına kadar ders kitapları için her yıl bir yarışma tertip edilmiş, en başarılı kitap devlet tarafından satın alınıp basılmış, okullarda da sadece bu kitabın okutulması uygulamasına geçilmiştir. Çok partili hayata geçildikten sonra kitaplar üzerindeki devlet tekeli kaldırılmış, serbest kitap usulüne dönülmüştür (Başgöz, 1995: 112-114). Devletin kitaplar üzerindeki bu tekelinin kaldırılması hakkındaki kanun IV. Millî Eğitim Şûrasında dönemin Bakanı Tahsin Banguoğlu tarafından okunmuştur (Copeaux, 2016: 113).

³ *Ortaokul İçin Tarih I* Faik Reşit Unat'ın, *Ortaokul İçin Tarih II* ise Ali Haydar Taner'in ismiyle yayımlanmıştır.

değişimler ile bu değişimlerin ders kitabının içerik ve söylemine yansımaları incelenmiştir. Ayrıca 1941 ve 1944 baskıları arasında tarih anlatısı ve kavramsal çerçeve bakımından ortaya çıkan farklılıklar ile Atatürk, İnönü, Osmanlı hanedanı ve Millî Mücadele'ye ilişkin anlatılardaki söylemsel dönüşümler ele alınmıştır. Son olarak söz konusu değişimlerin dönemin eğitim politikaları ve tarih anlayışı bağlamındaki karşılıkları değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında belirlenen bu problemleri çözümleyebilmek için olayları, davranışları ve algıları bulundukları tarihsel, sosyal ve politik bağlamlarda incelemeyi ve anlamlandırmayı amaçlayan niteliksel araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır (Kuş, 2009: 79, 83). Yararlanılan yaklaşımın bir sonucu olarak da veri toplama tekniklerinden doküman analizi (belgesel tarama) yöntemine başvurulmuş, bu anlamda problem durumlarıyla ilgili birincil ve ikincil kaynaklara ulaşılmış, bunlardan elde edilen verilerin incelenmesi ve analizi sağlanmıştır (Kümbetoğlu, 2012: 146-149).

Verilerin toplanmasında II. Maarif Şûrasına ait dokümanlar ve karar metinleri, *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının 1941 ve 1944 tarihli baskıları ile Kâzım Nami'ye ait basılı ve süreli yayınlar ana kaynaklar olarak kullanılmış; ilgili veriler betimsel yaklaşımla analiz edilmiştir. Bu yaklaşımın tercih edilmesinde verilerin özgün yapısına sadık kalınmasına olanak sağlaması, doğrudan alıntıların kullanılabilmesine imkân vermesi (Kümbetoğlu, 2012: 146) ve ayrıntılı bir incelemeyi mümkün kılması etmenleri belirleyici olmuştur (Kuş, 2009: 82). Analiz sürecinde ise ilgili eserlerin incelenmesinin ardından veriler ilk olarak kategorilere ayrılmış, daha sonra bu kategoriler altında çeşitli temalar oluşturulmuştur (Kümbetoğlu, 2012: 152).

Bu noktada veriler, “metinsel ve içeriksel düzenlemeleri” ile “dilsel ve söylemsel değişimler” olmak üzere iki temel kategori altında incelenmiştir. İlk kategori başlıklandırma ve içerikte yapılan değişiklikleri, kitabın yeni baskısında çıkarılan paragrafları ve ifadeleri, bazı paragraflara yapılan eklemeleri, bilgi yanlışlarında ve tarihlendirmelerde yapılan düzeltmeleri kapsamaktadır. İkinci kategori ise kavramsal tercihlerin yeniden yapılandırılması ile söylemsel değişimleri konu edinmektedir. Bu iki kategori birlikte değerlendirilerek içerikte yapısal ve dilsel düzeyde gerçekleştirilen düzenlemeler kapsamlı bir biçimde analiz edilmiştir.

Araştırma, *Ortaokul İçin Tarih III* adlı ders kitabının 1941 ve 1944 baskılarında Kâzım Nami tarafından kaleme alınan ikinci bölümle sınırlandırılmıştır. Kitabın birinci bölümü, 1941 baskısında Sadri Ertem, 1944 baskısında ise Kâmil Su tarafından yazılmış olması nedeniyle araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Bu bağlamda çalışma, II. Maarif Şûrası sonrasında Kâzım Nami'nin tarih yazımı ve tarih öğretimine ilişkin yaklaşımında meydana gelen değişimlerin, aynı yazar tarafından hazırlanan metinler üzerinden izlenmesine odaklanmaktadır.

Kâzım Nami Duru'nun Eğitimci Yönü ve Tarihçiliği

Kâzım Nami Duru (1877-1967), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde Türk eğitim tarihinin yapısal ve kurumsal dönüşümüne önemli katkılar sunan aydınlar arasında öne çıkan isimlerden biri olmuştur (Temizyürek ve Dinçer, 2014: 174-182). Esasen bir asker olmasına karşın Kâzım Nami, pedagojiye duyduğu ilgi

nedeniyle öğretmenlik mesleğine atılmış, askerlik görevini ifa etmek üzere bulunduğu Tiran'da, Berat'ta ve Selanik'te bu mesleği icra etmeye çalışmıştır (Duru, 1957: 8-12; Birinci, 2008: 243-245). Yüzbaşı rütbesindeyken askerlikten istifaya zorlanan Kâzım Nami, 1910 ile (Duru, 1947: 5-6) 1914 yılları arasında Rumeli ve Anadolu'nun farklı şehirlerinde Maarif Müfettişliği görevini üstlenmiş (Duru, 1940: 6), sonrasında İzmit Maarif Müdürlüğü vazifesine getirilmiştir (Duru, 1950: 5).

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte askerlik mesleğine yeniden dönmek istese de öğretmenliğin daha mukaddes bir görev olmasına olan inancından dolayı bu fikrinden vazgeçmiştir (Erkek, 2005: 256). Millî Mücadele yılları sırasında Maarif Vekâleti tarafından 2 Haziran 1920'de Ortaöğretim Tedrisat Müdürlüğü görevine getirilmiş (Duru, 1950: 5), görevi sırasında 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında toplanan Maarif Kongresi'ne katılım sağlamıştır (Polat, 2021: 77-83). İzmir ve İstanbul Darüleytamında dersler verdikten sonra (Baymur, 1987: 178) 1925 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılmış, 1927'de memuriyete yeniden dönmesi sağlanmıştır (Güneş, 2001: 537). Kararın ardından farklı şehirlerde öğretmenlik yapmaya devam etmiş, (Duru, 1943: 212-213), okuttuğu derslerden biri de tarih dersi olmuştur (Temizyürek ve Dinçer, 2014: 176). Bu alanda herhangi bir tarih eğitimi almamasına rağmen farklı süreli yayınlarda tarih öğretimi hakkında çeşitli yazılar kaleme almıştır. Bu alandaki yazılarıyla ve görüşleriyle Atatürk dönemi millî tarih projesinin en güçlü savunucularından biri olmuştur (Erkek, 2005: 259-260).

Bir süre sonra Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine seçilen Kâzım Nami, bu görevini iki yıl sürdürmüş (Duru, 1945: 5), Atatürk'ün isteğiyle 1935 seçimlerinde Manisa'dan milletvekili seçilerek TBMM'ye girmiş, vekillikte iki dönem yani sekiz yıl geçirmiş, mecliste Maarif Encümeni ile Millî Müdafaa Encümeninde görev almıştır (Duru, 1958: 42-43). Vekil olduğu dönemde bile eğitim işlerinden geri durmamış, bu doğrultuda 1935 yılında Türk Maarif Cemiyetinin toplantısına Manisa Milletvekili olarak katılmıştır ("Türk Maarif Cemiyetinde", 1935). Bu süreçte farklı şehirlerde pedagojik tetkiklerde de bulunmuştur ("Bay Kâzım Nami", 1938). Diğer taraftan Kâzım Nami, 1939-1962 yılları arasında toplanan tüm Maarif Şûralarına dinleyici veya üye sıfatıyla iştirak etmiştir ("Geçmişten Günümüze Millî", 2026).

Dinleyici olarak katıldığı I. Maarif Şûrası kararları ("Maarif Şûrası Mesaisini", 1939) onun tarihçiliği ve eser icrası⁴ üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmuş; bu doğrultuda *Ortaokul İçin Tarih III*'ün yazarlarından biri olarak görev almış (Ata, 2017: 218, 221) ve Cumhuriyet'in temel niteliklerine bağlı kalarak millî tarih söylemi çerçevesinden ayrılmadan kitabın ikinci bölümünü kaleme almıştır (Erkek, 2005: 260). Zira kendisine bu kitabı yazarken liseler için hazırlanan *Tarih*

⁴ Kâzım Nami'nin *Terbiye-i Vataniyede İlk Adım* isimli eseri tarih alanındaki ilk çalışması kabul edilebilir. 1911 yılında Selanik'te basılan ve 48 sayfadan oluşan umumi bir tarih kitabıdır. Kâzım Nami ilgili eserinde bazı siyasi olaylara önemli hatlarıyla değinmeyi yeğlemiş, uzun bir anlatımı tercih etmemiştir (Aslan ve İbrahimoglu, 2020: 120-121).

IV adlı eserden ayrılmaması gerektiği belirtilmiştir⁵ (Ceylan, 2025: 1054). Benzer bir durum *Yurt Bilgisi* ders kitapları için de geçerlidir. Kâzım Nami, bu hususa ilişkin görüşlerini *Son Posta* gazetesinde paylaşmıştır:

İlkokulların 4 ve 5. sınıfları için birer *Yurt Bilgisi* yazmamı istediler; fakat o vakit ortaokulda okutulmakta olan iki kitabın mevzuundan dışarı çıkamayacağımı da söylediler. Bu iki kitap pedagoji bakımından yazılmamıştı. Ben, onların içindekileri, elimden geldiği kadar pedagojik bir dereceye koymaya çalıştım. Bugün de bir azınlık lisesinin orta kısmında *Yurt Bilgisi* okutmaktayım. O kadar çalıştığım hâlde dersimi bir türlü canlandıramıyorum... İstemeye istemeye kitaba sinirleniyorum. Kitapları yazanı çok iyi tanırım, sayarım; İstanbul Darülfünununun yetiştirdiği kadın kıymetlerimizden biridir fakat pedagojik bir hazırlıktan geçmemiş olmasını mazur görsem bile, konu olmak üzere eline verilen müfredatı pek tatsız bulduğumu söylemekten kendimi alamam. Konularda kalbi titretecek hiçbir şiirsellik yok, şiir ise hiç yok (Duru, 1949: 5-6).

Kâzım Nami, 1949 yılında toplanan IV. Millî Eğitim Şûrasında yaptığı konuşmada da bu hatırasını yeniden gündeme getirmiş ve önceki açıklamalarını ayrıntılandırmıştır. Bu bağlamda, kendisinden yazması istenen ders kitaplarında Recep Peker ve Afet İnan tarafından kaleme alınan eserlerin çerçevesinin dışına çıkmasına izin verilmediğini ifade etmiştir. Ayrıca, pedagojik formasyona sahip olmadıklarını belirttiği bu iki yazarın eserlerinin çeşitli yönlerden değerli olmakla birlikte öğrencilerin seviyesinin üzerinde kaldığını vurgulamıştır. Hatta benzer bir durumun tarih ders kitapları için de geçerli olduğunu dile getirmiştir. Şûra görüşmeleri sırasında “Tarihçiyi çağırdılar, kendisi buradadır. Hamit. Ona dediler ki, işte dört tane tarih kitabı, bu tarih kitaplarına göre bir tarih kitabı yazacaksın, vaziyet budur. Programlarda gördüğünüz dolgunluklar bundandır, hala da devam etmektedir, değişmemiştir” şeklindeki ifadelerinin ardından Kâzım Nami, yaşanan bu sürecin arkasında siyasi kaygıların bulunabileceğini ima etmekten de geri durmamıştır (MEB, 1991b: 287).

Anlaşıldığı üzere Kâzım Nami, ders kitaplarının yazım sürecinde ve tarih anlatısının şekillendirilmesinde dönemin siyasal iktidarının ve ideolojik yönelimlerinin belirleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır (Sakal, 2019: 42). Bu çerçevede tarih ve benzeri nitelikteki ders kitaplarının özgün eserler olmaktan ziyade, daha önce hazırlanmış metinlerin yeniden düzenlenmesi ve genişletilmesi suretiyle oluşturulduğunu belirtmektedir (Erkek, 2005: 260). Buradan hareketle Kâzım Nami’nin uzman tarihçilerin varlığına rağmen söz konusu kitabın yazarları arasında yer alması (Ata, 2017: 223), yalnızca çeşitli okullarda tarih dersleri vermiş olmasıyla açıklanamaz. Bu durumun, Atatürk ile kurduğu yakın ilişki ve sahip olduğu siyasî nüfuzla da yakından bağlantılı olduğu söylenebilir. Zira kendisi, Türk Tarih Tezinin eğitim yoluyla yaygınlaştırılması ve uygulamaya aktarılması sürecinde Atatürk’ün en fazla güvendiği isimlerden biri olmuştur. Henüz askerlik

⁵ Kâzım Nami bu durumu anılarında şöyle anlatmaktadır: “1932 yılında beni Maarif Vekâletinden çağırdılar, ilkokullar için iki *Yurt Bilgisi* ile ortaokulların son sınıfı için bir *Cumhuriyet Tarihi* yazmamı, *Yurt Bilgilerinde* Profesör Afet Hanım’ın kitabı ile rahmetli Recep Peker’in kitabından, *Cumhuriyet Tarihi* için de liselerde okunan dördüncü cilt *Cumhuriyet* tarihinden ayrılmamı emrettiler. Bu emirleri alarak İstanbul’a döndüm...” (Duru, 1958: 39-40).

yıllarında temelleri atılan bu yakınlık ve karşılıklı güven ilişkisi, zaman içerisinde millî tarih anlayışının (Erkek, 2005: 257-260) ve Türk İnkılabının eğitim sistemi aracılığıyla topluma aktarılmasını hedefleyen kalıcı bir misyona dönüşmüştür (Temizyürek ve Dinçer, 2014: 182).

II. Maarif Şûrasının Kâzım Nami Duru'nun *Ortaokul İçin Tarih III*'teki Tarih Yazımına ve Anlatısına Etkisi

II. Maarif Şûrasında az evvel sözü edilen ve ortaokullarda öğretimi yapılan ders kitaplarının amacına uygun olmadığı (Alaslan, Şimşek ve Çamdeviren, 2012: 212), buna karşın ortaokulların ilk iki sınıfında okutulan tarih ders kitaplarında bir sakınca görülmediği ifade edilmiştir. Ancak *Ortaokul İçin Tarih III*'ün yeni ve yakın zamanlar tarihini ihtiva eden birinci bölümü hakkında yanlış içerik nitelmesi yapılmış, öğretime elverişli görülmemiş, bu nedenle ilgili bölümün sözü edilen ders kitabından çıkarılması veya yeniden yazdırılarak sonraki yıla yetiştirilmesi uygun bulunmuştur (MEB, 1991a: 200-201). Söz konusu kitabın inkılap tarihi konularını içeren ikinci bölümü için de “okutulabilir” görüşünde birleşilmiştir (MEB, 1991a: 209).

II. Maarif Şûrası'nda alınan kararların ardından, Faik Reşit Unat ve Ali Haydar Taner tarafından kaleme alınan tarih ders kitapları herhangi bir değişikliğe uğramaksızın 1950 yılına kadar okutulmaya devam edilmiştir. Ancak Sadri Ertem ve Kâzım Nami imzalı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı (Alaca, 2017: 54) için aynı durum söz konusu olmamıştır. Şûra görüşmelerinde, söz konusu kitabın içerik bakımından yeniden düzenlenmesi ya da tamamen değiştirilmesi gerektiği yönünde görüşler dile getirilmiş (MEB, 1991a: 227); bu değişikliklerin ise mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilmesi talep edilmiştir. Nitekim bu konuya ilişkin olarak, “Kitaplar değiştirilecektir... Bunun için müsabaka yapmak doğrudur. Zaten müsabaka ilan edilmiştir. Fakat bu müsabakayı intaç zaman meselesidir. Üçüncü kitabın okutulması doğru olmayacağı için bunun diğerlerinden tefriki ile hiç olmazsa bir kısmının acele yetiştirilmesi doğrudur” şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır. Bu ifadeler, Şûra üyelerinin *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabını mevcut hâliyle okutulmasını uygun görmediklerini ve kitabın diğer tarih ders kitaplarından farklı bir biçimde ele alınması gerektiğini düşündüklerini göstermektedir. Ayrıca, kitabın değiştirilmesine yönelik iradenin yalnızca uzun vadeli bir hedef olarak değil, acil çözüm bekleyen bir eğitim politikası meselesi olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır (MEB, 1991a: 208-209).

II. Maarif Şûrasında belirtilen bilgi ve pedagoji yanlışlıkları sebebiyle (Gürkan, 2017: 166) Sadri Ertem ve Kâzım Nami Duru imzalı kitabın birinci bölümü, Ortaöğretim Şube Müdürü Kâmil Su tarafından daha sade bir dille yeniden yazılmıştır. Kitabın yeni baskısında bu bölüme ait içeriğin 1941 baskısından farklı olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluş süreci yerine yükselme dönemiyle başlatıldığı görülmektedir. Ayrıca Osmanlı tarihine ilişkin konuların dönemlere ayrılarak özet biçimde sunulduğu, Avrupa tarihine dair gelişmelere de eş zamanlı olarak yer verildiği dikkat çekmektedir (Ertem ve Duru, 1941: 1-162; Su ve Duru, 1944: 1-149). 1941 baskısına kıyasla yeni kitabın ilk bölümünde gerçekleştirilen bu dönüşümde şûrada alınan “... diğer milletler, memleketler hakkında verilecek bilgi,

millet ve yurdumuzla münasebetleri nispetinde ölçülerek ve ayarlanarak ayrılmalıdır” kararının etkili olduğu anlaşılmaktadır (MEB, 1991a: 201).

Cumhuriyet Türkiye’sinin ele alındığı ikinci bölüm için ise şûra karar metninde “okutulabilir” değerlendirmesi yapılmış olmakla birlikte “Kitaplar hakkında ileri sürülen kusurlar ve yapılan tenkitlerin zaman zaman müelliflere verilmesi, her basılışta yeniden gözden geçirilerek düzeltilmesine imkân yaratılması” yönündeki karar doğrultusunda (MEB, 1991a: 235) bu bölümün yazarı olan Kâzım Nami de yazar sorumluluğunun gereği olarak eserin iyileştirilmesine yönelik eleştiri ve önerileri dikkate almak suretiyle gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Bu çerçevede kitabın önceki baskısıyla içerik büyük ölçüde korunmuş ancak şûra kararlarının etkisiyle bazı değişiklikler gerçekleştirilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 165-313; Su ve Duru, 1944: 151-290). Söz konusu düzenlemelerle yayımlanan eser, bu hâliyle 1950-1951 eğitim-öğretim yılına kadar okutulmaya devam etmiştir (Tebliğler Dergisi, 1950: 58).

Bu noktada araştırmada iki yazarlı olduğu belirtilen ilgili ders kitabının her iki baskısında yazan olarak geçen Kâzım Nami’nin tarih yazımı ve anlatısı inceleneyeceğinden yazarı olduğu kitabın onun tarafından kaleme alınan ikinci bölümüne ilişkin bulgular, metinsel ve içeriksel düzenlemeler ile dilsel ve söylemsel değişimler çerçevesinde ortaya konulacaktır.

Başlıklandırma ve İçerikte Yapılan Değişiklikler

Ortaokul İçin Tarih III ders kitabının 1941 baskısında “Türk Milletinin Yeni Bir Devlet Daha Kurması” başlığı ile başlatılan ikinci bölüm 1944 baskısında “Türk Ulusunun Yeni Bir Devlet Kurması” şeklinde değiştirilmiştir. Burada genel hatlarıyla I. Dünya Savaşı’nın sonundan TBMM’nin açılmasına kadar olan olaylar anlatılmıştır. Anlatılanlar görsel zenginlikle desteklenmiş, bu anlamda 10 tane resim 2 tane de haritaya yer verilmiştir. Kitabın 1944 baskısındaki içerik ve görseller aynı olmakla beraber eski baskısındaki “Ebedi Şef Atatürk” temalı resme⁶ yeni kitapta yer verilmemiştir (Ertem ve Duru, 1941: 165-195; Su ve Duru, 1944: 151-181).

Erzurum ve Sivas Kongresi bahsinin geçtiği yerde “Ulus tarafından gönderilecek adamların Sivas’ta toplanmasını isteyen Mustafa Kemal, 27 Haziran 1919’da Sivas’a geldi. Oradan Erzurum’a geçti. İstanbul’daki Cevat (şimdi Askeri Şûra Azası), Fevzi (şimdi Büyük Erkânıharbiye Reisi) ve İsmet (şimdi Başvekil) Paşalarla mektuplaşıyordu. Erzurum’da Vilayet-i Şarkîye Kongresini topladı (23 Temmuz 1919)” şeklindeki ifadeler Kâzım Nami tarafından “... İstanbul’daki General Cevat, Fevzi (Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak) ve Albay İsmet (Millî Şef ve Reisicumhur) ile mektuplaşıyordu...” şeklinde düzeltilmiştir. Kâzım Nami’nin bu değişikliği, dönemin önde gelen aktörlerini okuyucularına güncel

⁶ Ayrıca Atatürk’ün annesi Bayan Zübeyde (1857-1923), Harp Okulu talebesi Mustafa Kemal, Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal, Albay Mustafa Kemal Çanakkale siperlerinde, Umumi Harp sırasında Diyarbakır’da İkinci Ordu Komutanı Mustafa Kemal, Mustafa Kemal ve Sivas Kongresi üyeleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal ile Ankara’da ilk Büyük Millet Meclisi binasına (23 Nisan 1920-15 Ekim 1925) ait görsellere yer verilmiştir. Millî Mücadele başında yabancı işgal kuvvetleri ile millî cephelerin umumi vaziyetini gösteren iki harita da bulunmaktadır.

siyasal ve askeri konumlarıyla tanıtma amacıyla yapmış olması muhtemeldir (Ertem ve Duru, 1941: 186; Su ve Duru, 1944: 172).

Kitabın 1941 baskısında “İstiklal Harbi” 1944 baskısında “İstiklal Savaşı” başlığı adı altında verilen tarihsel olaylar arasında içerik bakımından bir fark olmadığı görülmüştür. Burada ulusal bağımsızlık mücadelesi, diğer ülkelerle siyasi münasebetler, diplomatik ilişkiler, saltanatın kaldırılması olayları ele alınmış, İsmet İnönü’nün biyografisine de yer verilmiştir. Veriler görsel zenginlikle desteklenmiş, bu anlamda 10 tane resim 4 tane de haritaya⁷ yer verilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 196-230; Su ve Duru, 1944: 182-216).

1941 baskısındaki “Lozan’dan Cumhuriyet’in Resmen İlanına Kadar” başlığı, 1944 baskısında “Lozan’dan Cumhuriyet’in İlanına Kadar” şeklinde verilmiştir. Her iki baskıda da içerik muhafaza edilmiş; Lozan Barışı, seçim yasasının değiştirilmesi, Halk Fırkasının kurulması, II. TBMM’nin açılması, İstanbul’un kurtuluşu, Ankara’nın başkent oluşu olayları anlatılmıştır. Ayrıca burada “İtilaf Devletlerinin İstanbul’dan çıkarken Dolmabahçe’de yapılan askeri törende Türk sancağını ve askerini selamlamaları” temalı bir görsele yer verilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 231-233; Su ve Duru, 1944: 217-219).

“Cumhuriyet’in İlanı” başlığı altında verilen içerikte görsel kullanmaksızın yeni rejimin ilan nedenleri, yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanununun kabulü, Atatürk’ün ilk Cumhurbaşkanı seçilmesi, Cumhuriyet’in ilanının Türklerin en büyük millî bayramı olması olayları anlatılmış, her iki baskıda da ilgili içerik muhafaza edilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 234-235; Su ve Duru, 1944: 220-221).

“Halifeliğin Kaldırılması” başlığı altında verilen içerikte ise Kâzım Nami, ilk olarak halife kelimesinin anlamını verdikten sonra halifeliğin saltanata dönüşmesi kıstası, halifeliğin Osmanlı’ya geçişi, son padişah Vahdettin’in İngiliz gemilerine binip kaçışı, bunun üzerine TBMM’de Abdülmecit’in halife seçilişi bahisleri üzerinde durmuştur. Bundan sonra 3 Mart 1924 tarihinde halifelik makamının ilgası olayı, devamında da tüm Osmanlı soyunun memleketten ayrılışları hususu ifade edilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 236-237; Su ve Duru, 1944: 222-223).

Kâzım Nami “Cumhuriyet Devrinde Siyasi İşler” başlığı altında Teşkilat-ı Esasiye Kanununda yapılan değişiklikler, CHP’nin kurultayları, Atatürk’ün ilkeleri, İstiklal Mahkemesinin kurulması, Takrir-i Sükûn Yasası, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması, Menemen Olayı, IV. TBMM’ye seçilecek mebusların işçi ve köylüler arasından seçilmesi, Türkiye’nin iç ve dış siyaseti olaylarını işlemiştir. Bu başlıkta “Cumhuriyet Halk Fırkası ikinci büyük kongresinde Ebedi Şef Atatürk

⁷ Burada İstiklal Savaşı başlarında Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal ve Genelkurmay Başkanı Albay İsmet, Sevr Muahedesinin Osmanlı başmurahhası tarafından imzası (10 Ağustos 1920), Büyük Millet Meclisinin ilk yıldönümü günü yapılan geçit resminde Büyük Millet Meclisi Reisi ve mebuslar, Sakarya Muharebesinde Başkomutan Mustafa Kemal muharebeyi takip ederken (10 Eylül 1921), TBMM orduları Başkumandanı Mareşal Gazi Mustafa Kemal, Cepheyi teftiş eden Başkomutan Gazi Mustafa Kemal bir kıta komutanına emir verirken, İstiklal Harbinde silah altına çağrılan bir asker ailesinden ayrılırken, Atatürk Büyük Taarruz sabahı hareketi idare ettiği Kocatepe’ye çıkarken, Lozan Barış Anlaşmasını yapan Millî Şefimiz İsmet İnönü (O zaman ki Hariciye Vekili ve Türk Murahhas Heyeti Reisi), Lozan Muahedesinin Lozan Üniversitesinin tören salonunda Türk Başmurahhası Millî Şefimiz İsmet İnönü tarafından imzası (24 Temmuz 1923) konulu resimlere yer verilmiştir. Ayrıca Birinci ve İkinci İnönü Muharebesi, Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri, Büyük Taarruzda Umumi Vaziyet (26 Ağustos 1922), Başkomutanlık Meydan Muharebesi (30 Ağustos 1922) haritalarıyla dönemin askeri gelişmeleri görselleştirilmiştir.

büyük nutkunu söylerken” temalı bir görsele de yer verilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 238-248; Su ve Duru, 1944: 224-234).

“Dinde ve Hukukta İnkılaplar ve Düzeltmeler” başlığı altında ise üç görsele⁸ yer verilmiş olup laik devlet kavramı, Türk Medeni Kanunu, vakıf işleri, Osmanlı ve Cumhuriyet idaresinde Türk kadınının yeri, fes, şapka, sarık ve cübbenin giyilmesi, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, takvim ve saat meselesi, yeni rakamların kabulü konuları incelenmiştir. Kitabın 1941 baskısında Türk kadınının siyasi yaşantısıyla ilgili “Bu esas üzerinedir ki 1935’te yapılan mebus seçiminde kadınlardan dahi on yedi mebus seçilmiştir” ifadesi yeni baskıda “...1935’te yapılan mebus seçiminden beri kadınlar mebus seçilmeye başlanmıştır” şeklinde değiştirilmiş (Ertem ve Duru, 1941: 249-262; Su ve Duru, 1944: 235-248), böylece kadınların siyasal temsiline ilişkin gelişme süreklilik arz eden bir süreç içerisinde ele alınmıştır.

Kitabın 1941 baskısında “Maarif ve Terbiyede İnkılap ve Islah Cereyanları” başlığı 1944 baskısında “Maarif ve Eğitimde İnkılaplar ve Düzeltmeler” şeklinde değiştirilmiştir. Bu başlıkta Tanzimat’a kadar Osmanlı’da eğitim, Tanzimat, Meşrutiyet ve Millî Mücadele Dönemi’nde eğitim, Harf devrimi, tarih derslerinin millileştirilmesi, yabancı okullar, Cumhuriyet Dönemi’nin eğitim ve öğretim esasları, okullarda spor ve spor hayatı konularına yer verilmiştir. Her iki baskıda da üç görsel⁹ kullanılmıştır. “Tarih ve Yurt Bilgisi Derslerinin Millileştirilmesi” alt başlığı da yeni baskıda “Tarih Derslerinin Ulusçulaştırılması” şeklinde verilmiştir. Bir anlamda Yurt Bilgisi dersleri hakkındaki içerik yeni baskıdan kaldırılmıştır. Benzer minvalde 1941 baskısında “Terbiye ve Tedris Tatbikatında Eski ve Yeni Telakkiler” alt başlığına da yeni baskıda yer verilmemiştir. Haricen yeni baskıda harf devriminin anlatıldığı ilk paragrafta da değişikliğe gidilmiştir. Şöyle ki “Arap harfleri, Türkçeyi iyi eda edemiyordu...” şeklinde başlayan ve sekiz satır hâlinde devam eden ifade “Arap harfleri Türkçeyi doğru yazmaya yetmiyordu; çünkü Türkçede öyle sesler vardır ki bunları Arap harfleriyle yazmak imkânsızdır. Böyle iken bin yıldan beri güzel Türkçemizi Arap harfleriyle yazageldik” şekline dönüştürülmüştür. Bu arada Kâzım Nami aynı içerikte güncel olan gelişmeleri vermeyi de yeğlemiş, bu hususta bazı ifadeleri düzeltme taraftarı olmuştur. İlk olarak “On dört milyon Türk’ün yüzde doksanının okuryazar olmaması...” ifadesi nüfustaki artışa ve harf devrimine bağlı olarak yeni baskıda “On sekiz milyon Türk’ün yüzde sekseninin okuryazar olmaması...” şeklinde değiştirilmiştir. İkincisi “Yeniden muallim mektepleri açıldığı gibi Ankara’da Gazi Enstitüsü adında büyük, mükemmel bir muallim mektebi yapılmıştır” ifadesi de “Yeniden türlü işler için öğretmen okulları, köy öğretmeni yetiştirmek üzere Köy Enstitüleri açıldığı gibi memlekette teknik öğretimin gelişmesi için de her dereceden kız ve erkekler için birçok yeni teknik okulları ve kursları açılmıştır” ifadesi almıştır. Yeni kitapta verilen metindeki anlaşılabilirliği artırmak adına da “Birden altı muallimliğe kadar altı yıllık ilk mektepler...” ifadesi yeni baskıda “Altı yıllık ilkokullar...” şeklinde düzeltilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 263-276; Su ve Duru, 1944: 249-260).

⁸ İlk görselde imparatorluk devrinde kadın kıyafetleri, diğer ikisinde ise Atatürk’ün şapka inkılabını yaptığı Kastamonu seyahatinden Ankara’ya döndüğü gün kendisini karşılayanlar tasvir edilmiştir.

⁹ Burada Ulus Okullarının başöğretmeni Ebedi Şef Atatürk, Atatürk’ün başkanlığı altında Dolmabahçe sarayında yapılan dil çalışmalarından biri, Ankara’da Gazi Terbiye Enstitüsü isimli görseller okuyucuya sunulmuştur.

“İktisadi, Mali İnkılap ve İslah Cereyanları” başlığı da 1944 baskısında “İktisadi Mali Devrim ve Düzeltimler” şeklinde değiştirilmiştir. Altı tane görsel birer tane harita ve grafik kullanılmış ancak “Türkiye İş Bankası” temalı görsel¹⁰ ile “maden işletme” konulu grafiğe 1944 baskısında yer verilmemiş, “Ziraat Mücadele, İş Bankası, Deniz Ticareti, Millî İktisat ve Tasarruf” konuları da yeni baskıdan çıkarılmıştır. Dolayısıyla Kâzım Nami, bu içeriğin kapsamında ciddi bir daraltmaya gitmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 277-300; Su ve Duru, 1944: 261-279). Ziraat Bankası konusunun ele alındığı içerikte “...bankanın bütün şubelerinde 11,5 milyon lira sermaye vardı; bu para 1932 yılına kadar 26,7 milyondan fazlaya yükseltildi” ifadesi yeni baskıda “...1944 yılı başında yüz milyona yükselmiş bulunmaktadır” şeklinde karşılık bulmuştur (Ertem ve Duru, 1941: 283; Su ve Duru, 1944: 267). Ticaret işleri meselesinin ele alındığı yerde ise “İzmir, Trabzon, Samsun, Adana’da birer orta ticaret mektebi açılmıştır; Ankara’da ve İstanbul’da orta kısmı ile birlikte birer Ticaret Lisesi...” ifadesindeki yanlışlık düzeltilmiş, bu ifade yeni baskıda “Ankara, İzmir, Trabzon, Samsun, Adana gibi büyük şehirlerimizde ticaret okul ve liseleri açılmıştır...” şeklinde verilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 289; Su ve Duru, 1944: 272).

Diğer yandan yeni kitapta İsmet Paşa’nın ismi kullanılırken ağırlıklı olarak isminin önüne “Millî Şef” nitelemesi getirilmiştir (Su ve Duru, 1944: 276). “Bundan başka Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Anadolu-Bağdat demiryolu şubelerini (1378 kilometre), Mersin-Adana demiryolunu (66 kilometre), Mudanya-Bursa demiryolunu (42 kilometre) taksitlerle ödenmek üzere ecnebi şirketlerden satın alarak millîleştirmiştir” ifadesi de yeni baskıda “...Cumhuriyet Hükümeti yabancı şirketler tarafından yapılan demiryollarını da satın almıştır” şeklinde değiştirilmiştir. “Cumhuriyet Hükümeti 1931 yılına kadar 1300 kilometreden fazla yeni şose yaptırmış, 2500 kilometre yolu onarmış, 3500’den fazla yol menfezi, büyük küçük köprüler yaptırmıştır” ifadesi de “...20000 kilometreden fazla yeni şose yaptırmış, binlerce kilometre yolu onarmış, 18000’den fazla yol menfezi, yüze yakın büyük köprü yaptırmıştır” biçiminde verilmiştir. Deniz ve demiryolları işlerinin yanı sıra posta, telefon ve telgraf işlerinden sorumlu olan Münakalat Vekilliği de yeni baskıda Muhaberat ve Münakalat adıyla kullanılmıştır (Ertem ve Duru, 1941: 299; Su ve Duru, 1944: 279). “1935’te yapılan üçüncü nüfus sayımında ise Türkiye nüfusunun 16 milyon 158.018 olduğu görülmüştür; Halbuki 1939 yılı başında yapılan Büyük Millet Meclisinin VI’ncı devre seçimi münasebetiyle nüfusumuzun 18 milyona vardığı anlaşılmıştır” ifadesi de “1935’te yapılan ikinci nüfus sayımında Türkiye nüfusunun 16.158.018 olduğu, 1940’ta yapılan üçüncü nüfus sayımında ise Türkiye nüfusunun 17.812.000’e çıktığı görülmüştür” şeklinde değiştirilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 300; Su ve Duru, 1944: 279).

Kitabın “Sihhat, İctimai Muavenet İşlerinde Yeni Çığırılar” başlığı 1944 baskısında “Sağlık ve Sosyal Yardım İşlerinde Yeni Çığırılar” ismiyle verilmiştir. Bu başlıkta Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu konularının tarihçesi verilmiş,

¹⁰ Diğer görseller Ankara’da Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara’da Ziraat Bankası Merkezi, Ankara civarında Gazi Orman Çiftliğinin bir yüzü, Ankara-Kayseri demiryolunun Kayseri’ye ulaştığı gün Millî Şef İsmet İnönü açılma töreninde nutuk söylerken (29 Mayıs 1929), Ankara’dan Kayseri’ye giden ilk tren konuludur. Yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti demiryolları güzergâhını gösteren bir haritaya da yer verilmiştir.

anlatılanlar üç görsel¹¹ ve iki grafikle zenginleştirilmiştir. Ancak yeni baskıda “sıtma mücadelesi” adı altında verilen iki grafiğe de yer verilmemiştir. (Ertem ve Duru, 1941: 301-308; Su ve Duru, 1944: 280-286). “Türk Ordusu ve Millî Müdafaa” başlığında ise Türk ordusunun dünyanın en kudretli ordusu olduğu tezi ile Türk Hava Kurumunun önemi üzerinde durulmuş, “Yavuz Zırhlısı” konulu bir görsel kullanılmıştır. Türk Tayyare Cemiyeti’nin “500 kadar şubesi vardır” ifadesi de “... şubeleri vardır” şeklinde değiştirilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 309-313; Su ve Duru, 1944: 287-290).

Kitabın Yeni Baskısında Çıkarılan Paragraflar ve İfadeler

II. Maarif Şûrasında “...ilmi bir tarzda ve büyük bir yekûn tutan maddelerin hûlasası şeklinde olan ortaokul tarihi büyük bir verim vadedemez” kararı alınmıştır (MEB, 1991a: 201). Şûrada alınan bu kararın etkisiyle Kâzım Nami kitabın bazı alt başlıklarında yer alan kısa ifadeleri veya cümleleri çıkarmıştır. Bu kapsamda Rusya’da henüz I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan Bolşevik İhtilali konusuna değinilirken bu coğrafyaya komünist rejimi getiren kişinin asıl adıyla Vladimir İlyiç Ulyanov, bilinen adıyla Lenin olduğu ifade edilmiştir. Burada özellikle Lenin’in Ruslaşmış bir Türk ailesinden geldiği bahsi dikkatleri çekmektedir. Yanı sıra İtalya’da kurduğu faşist idareyle Benito Mussolini’nin de Lenin gibi kendi diktatörlüğünü kurduğundan bahsedilmiştir. Lenin ve Mussolini özelinde verilen bu bahislere (Ertem ve Duru, 1941: 167) kitabın 1944 baskısında yer verilmediği görülmektedir.

Haricen “dünyada eşi bulunmaz büyük bir zafer” olarak addedilen Çanakkale Zaferi bahsinin anlatıldığı başlıkta düşmanın bile bu zaferi methetmekten kendisini alıkoymadığı hususunu İngiliz Ordusu Başkumandanı General Hamilton’un ağzından “Türkler biri diğeri ardınca mükemmel taarruzlarda bulundular...” bahsiyle örneklendirilmişken (Ertem ve Duru, 1941: 178), bu örnek Kâzım Nami tarafından 1944 baskısından çıkarılmıştır.

Kitabın 1941 baskısında Mustafa Kemal’in Filistin cephesindeki 7. Ordu Komutanlığı görevinden kısa bir süre önce son Osmanlı padişahı Vahdettin ile Almanya’ya ziyareti sırasında Alman cephesini gezdiği, burada bazı önemli isimlerle görüştüğü yazılmıştır. Ancak “İmparator Wilhelm, Mareşal Hindenburg, General Ludendorff ile görüştü. Ne adam olduklarını öğrendi” (Ertem ve Duru, 1941: 180) şeklindeki bu ifadelere 1944 baskısında rastlanılmamıştır. Yine Türk-Rus ilişkilerinin anlatıldığı aşağıdaki paragrafa yeni baskıda yer verilmediği görülmüştür.

Rusya’yı içinden ve dışından vurmaya kalkıştılar; karadan ve denizden sardılar. Bu devletlerin hazırladıkları Beyaz Rus orduları Şimal Denizinden, Sibiry’a’dan, Karadeniz’den, Rusya’nın canevine atıldılar. Bolşevik Rusya bir taraftan bu kuvvetlerle çarpışırken öbür taraftan da esir milletlerin kurtarılması için propaganda yapıyor, Türkiye ve İran’ın parçalanmasını istemediğini açıktan açığa söylüyordu (Ertem ve Duru, 1941: 198).

¹¹ Kızılay Cemiyeti Umumi Merkezi, Ankara Keçiören’de Çocuk Esirgeme Kurumunca yaptırılan ana kucağında müesseselerinden bir pavyon, Ankara’da Millî Müdafaa Vekilliği konuları resmedilmiştir.

Tüm bu değişikliklerde II. Maarif Şûrasında alınan “...kitapların ağırlık merkezi millî tarih olmalı ve diğer milletler, memleketler hakkında verilecek bilgi, millet ve yurdumuzla münasebetleri nispetinde ölçülerek ve ayarlanarak ayrılmalıdır” (MEB, 1991a: 201) şeklindeki kararın etkisi büyük olsa gerektir. Haricen kitabın 1941 baskısında Sevr Antlaşmasını imzalamak üzere “Damat Ferit’in reisliği altında Bağdatlı Ferik Hadi Paşa ile Rıza Tevfik’i Paris’e gönderdi.” ifadesinde bir yanlışlık olmamasına rağmen 1944 baskısında Hadi Paşa ile Rıza Tevfik’in adı çıkarılmıştır (Ertem ve Duru, 1941: 199; Su ve Duru, 1944: 185).

Yine Osmanlı Devleti’ni parçalayan ve bağımsızlığını yok sayan Sevr Antlaşmasının hükümleriyle ilgili 1941 baskısında 10 maddeye yer verilmişken 1944 baskısında “Doğu Anadolu’nun bir parçasında başlı başına bir Ermenistan Devleti kurulacaktı” maddesi çıkarılarak madde sayısı 9’a indirilmiştir. Bunda “Doğu Anadolu vilayetlerinin bir kısmı Ermenistan’a verilecek, bir kısmı kendi başına devlet olacak, İzmir tarafları da Yunan’a verilecekti” (Ertem ve Duru, 1941: 199-201; Su ve Duru, 1944: 185-187) maddesinin belirleyici olduğu düşünülebilir. Zira bu iki madde içerik olarak benzemektedir. Kâzım Nami bu benzerlikten hareketle maddelerden birini çıkarmayı uygun bulmuş olabilir.

Diğer taraftan Kâzım Nami, CHP’nin 15-23 Ekim 1927 tarihinde düzenlediği ikinci kongrede “Ben Türküm, Türk vatandaşım diyen herkes bu nutku okumalıdır. Türk İstiklal Savaşının ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş tarihini buradan öğrenmelidir” şeklinde ifade ettiği *Nutuk* isimli eserinin Türk Hava Kurumu (Ertem ve Duru, 1941: 239-241) tarafından bastırıldığı bilgisine kitabın yeni baskısında yer vermemiştir.

Kâzım Nami’nin kitabın ikinci bölümünde hassaten üzerinde durduğu bir diğer husus Atatürk ilkeleridir. Ona göre bu bahis “Türk yurdunu en medeni, en yeni bir memleket hâline koymak” amacıyla ileri sürülmüş altı önemli ve değerli ilkeden oluşmaktaydı. Kâzım Nami kitabının her iki baskısında tüm ilkeleri öz şekilde verse de özellikle devletçilik ilkesiyle ilgili devlete yüklediği misyonu 1944 baskısında azaltma yoluna gitmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 243-246; Su ve Duru, 1944: 229-231). Buna göre 1941 baskısında devletçilik ilkesinin giriş kısmında belirtilen şu ifadeler yeni baskıda yer verilmemiştir:

Devlet, memleketin asayiş ve müdafaası için yollarla, demiryollarıyla, telgrafla, telefonla, memleketin hayvanlarıyla, her türlü nakliye vasıtalarıyla, memleketin umumi zenginliği ile alakadardır.

Memleket müdafaasında bu saydıklarımız toptan, tüfekten, her türlü silahtan daha mühimdir.

Bu saydığımız sahalardaki işlerden iktisadi olanlar, doğrudan doğruya devletin zaruri vazifelerinden görülmekle beraber o vazifelerin ifasında müessirlerdir. Bu sahalardaki işleri fertlere veya şirketlere tamamen bırakabilmek için bu işlerin devlet müdahalesi olmadığı hâlde devletin esas vazifelerini yapmakta güçlüklerle uğramayacağına emin olmak lazımdır.

Bu gibi işlerde fertlerin tesisine imkân bulamayacakları geniş ve kuvvetli teşkilat icap eder. Yahut bu gibi işlerde fertler kâfi menfaat elde

edemeyecekleri için o işlerden vazgeçerler. Halbuki o işler, milletçe hayati bir ehemmiyeti haiz olur ve devlet onu yapmak mecburiyetinde bulunur.

Devletin ferde nazaran gayesi başka mahiyettedir. O umumun müşterek menfaatini ve terakkisini düşünür. Fertleri hususi menfaat hırsından ne dereceye kadar uzaklaştırmak mümkün olacağı düşünölmeye değer (Ertem ve Duru, 1941: 244; Su ve Duru, 1944: 230).

Kitabın şûra öncesi baskısında fesin Türkiye'ye gelişi ile ilgili anekdotların verildiği yerde "Büyük Harpte, askerlerimize, fes yerine güneşlik gibi başka biçim bir başörtüsü giydirildi. Arabistan'da, Irak'ta çarpışan askerlerimizin o yakıcı güneş altında bu türlü bir külah ihtiyacı vardı. Softa bozuntuları buna da mırıldanmak istediler, amma sesleri çabuk kesildi" ifadesi de (Ertem ve Duru, 1941: 258) yeni baskıda çıkarılmıştır. Eğitimle ilgili düzenlemelerin anlatıldığı içerikte de çok sayıda paragrafa yeni baskıda yer verilmemiştir. Bunlar şu şekildedir:

Avrupa her yolda dev adımlar ile ilerlerken Osmanlı Devleti günden güne geriliyor, bu yüzden bozgunluğa doğru gidiyordu. Üçüncü Selim, saltanatın kurtarılabilmesi için kuvvetli bir orduyu idare edebilmek için de bilgili zabıtlere ve kumandanlara ihtiyaç olduğunu anladı (s. 264).

Arap harfleri ile Türkçede doğru imla yazılamazdı. Bu eciş bücüş harfler, birbirleriyle birleşirken başka biçimler alırdı. Yeni harflerimiz ise büyük şekilde olsun küçük şekilde olsun 28 tanedir. Latin esasından olmakla beraber Fransız, İtalyan ne de İngiliz harfleri değildir. Doğrudan doğruya Türk sesine göre alınmış Türk harfleridir. Hele Türk harfleri ile Arap harflerinin matbaa şekillerini karşılaştırdınca aralarındaki ayrılıkları pek iyi görürsünüz ve şüphesiz, bu harflerle Türklerin on asırdan beri ne zahmetler çekmiş, niçin cahil kalmış olduklarını anlarsınız. Bugün sizin kolaylıkla okuyup anlamanız bile ne büyük bir iyiliktir. Bu büyük iyiliği de bütün iyilikler gibi Yüce Gazimize borçluyuz (s. 270).

Yurt Bilgisine gelince bu ders de Türk gencine hangi vazifeleri nasıl yapacağını, hangi hakları nasıl kullanacağını, hangi esasları nasıl koruyacağını bildirir. Yurt Bilgisi bize yurdumuzu bilmeyi, uğrunda can verecek kadar sevmeyi öğretir. Bu derste Meşrutiyet Devri'nde "malûmatı medeniye" adıyla verilirdi. Fakat gençlere tam Türk vatandaşı ruhu vermezdi (s. 271).

Gazi başmuallimimiz bu noksanı da tamamlattı. 1929 yılında başlayan mesai neticesinde mekteplerimize tam manasıyla Türk tarihi ve Yurt Bilgisi girdi. Onun yol göstermesi ve koruyucu başlığı altında "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" kuruldu. Bu cemiyet, Türk tarihinin eski zaman karanlıkları içinde kalan vakalarını aydınlığa çıkarmak için çalışmaktadır. O çalışmalarında ilerledikçe bizim de şerefli Türk tarihindeki bilgilerimiz artacaktır (s. 271).

Diğer yandan eğitim ve öğretimde eski ve yeni anlayışların ele alındığı 1941 baskısına karşın yeni baskıda bu içeriğe yer verilmemiş, hâliyle bu da yeni baskıda dokuz paragrafın çıkarılmasıyla sonuçlanmış; özetle eskiden ezberci sistemden dolayı uygulamalı eğitimin olmadığı, öğretmenin disiplinli ve sert olduğu yenilerde ise düşünmenin ve bulmanın yollarının açıldığı, zanaat öğretmek için açılan

okulların yeni ihtiyaç ve bilgilere göre düzeltildiği, gençlerin sağlık şartlarına önem verildiği, öğrencinin yardımlaşma ve dayanışma ruhuyla yetiştirildiği, öğretmenlerin yeni öğretim metotlarında haberdar olmaları için çeşitli toplantıların yapıldığı veya kursların tertip edildiği ile ilgili paragrafların çıkarılması uygun bulunmuştur (Ertem ve Duru, 1941: 272-274). Kitabın yeni baskısında ekonomi alanında yapılan inkılapların ele alındığı, istatistik ve nüfus işlerinin irdelendiği içerikte çıkarılan paragraflar şöyledir:

Mali siyasette de ana temelimiz şu oldu:

Geliri masrafına müsavi ve uygun bir bütçe kurmak, devlet gelirini iyi hesap edip masrafı da ona uydurmak ve onu geçirmemektir.

İşte “kendi yağımızla kavrulmak” buna derler (s. 279).

İşte Cumhuriyet Hükümeti köylümüz için bu temeller üzerinde çalışmaya başlamıştır. İlk iş aşarı kaldırmak olmuştur (s. 280).

Yeni Sanayii Teşvik Kanununun çıkarıldığı 1927 yılına kadar açılmış fabrikaların sayısı 470 olduğu halde 1927’den 1931’e kadar açılan fabrikaların sayısı 1988’dir (s. 287).

Orman geliri 1923 yılında 1.290.000 lira iken 1927’de 2 milyon lirayı geçmiştir (s. 293).

İstiklal Harbi sırasında cephede düşmanla boğuşurken yeni devletin bin bir güçlüklerini yenmekle uğraşılırken Ankara’dan Yahşihan’a giden demiryolu için de alışılıyordu. Bu yol üzerinde işleyen küçücük dekovil katarı hem yolda çalışır hem de fırsat buldukça asker, cephane, silah taşırdı (s. 295).

Büyük Gazi ile İsmet Paşa, demiryolları yapılması için elden gelen her şeyi yapıyorlardı. Gazi, daha 1922 yılında... demiryolları hakkındaki düşüncelerini söylüyordu (s. 295).

1923’te ötede Lozan konuşmaları olurken beride Chester Mukavelesi diye anılan büyük demiryolu yapılması işi için konuşuluyordu. Fakat Amerikalı Chester Avrupa’da sermaye bulamadığı için bu büyük demiryolu projesi suya düştü (s. 295).

Avrupa ve Amerika sermayelerinin Türkiye demiryolları için para yatırmayacakları anlaşılınca millet sermayesi ve devlet parasıyla demiryolları yaptırmaktan başka yol kalmadı. Beklemeye de meydan yoktu. Ankara-Sivas demiryolu ile başlanmak üzere hemen işe girişildi (s. 296).

Osmanlı Hükümeti zamanında istatistiğin adı vardı amma kendisi yoktu. Devlet ne nüfusu ne gelirini ne çıkarını hiçbir şeyi doğruca bilmezdi. Ne yaptığından haberi olmadan gözü kapalı memleketi idare etmeye çalışırdı. Onun için Türkiye Cumhuriyeti’ne borç içinde bulunan bakımsız, fakir bir yurt bıraktı (s. 299).

İstatistik dairesinin tahminlerine nazaran nüfusumuz senede 250 bin kadar artmaktadır ve buna göre nüfusumuz 1933 teşrinievvelinde on beş milyona varmış bulunmaktadır (s. 300).

Nüfus sayımı çok ehemmiyetli bir iştir. Herkes memleketinin nüfusunu doğru olarak bilmelidir. Onun için çocuğu doğan baba bu doğumu

derhal hükümete bildirmelidir. Nüfusu saklamak, vatana ihanet etmektir. Hükümet bir beyanname çıkararak nüfusa ait vazifelerini halka öğretmiştir (s. 300).

Yanı sıra 1941 baskısında yer almasına rağmen yeni baskısında verilmeyen “Ziraî Mücadele” başlığına ait iki paragraf, “İş Bankası” başlığına ait üç paragraf, “Deniz Ticareti” başlığına ait yedi paragraf, “Millî İktisat ve Tasarruf” başlığına ait bir paragrafta yeni baskıdan çıkarılmıştır (Ertem ve Duru, 1941: 281-292). Yine “Osmanlı Devleti zamanında... Eski yollar 65 yıla bölünürse yılda 60 kilometre yol yapılmış demektir” paragrafının devamında yer alan “halbuki cumhuriyet yılda 260 kilometreden fazla yani eskisinin dört misli yol yapmış oluyor” şeklindeki ifade yeni baskıdan çıkarılmıştır (Ertem ve Duru, 1941: 296-299). Sağlık alanında yapılan inkılapların bilhassa Kızılay ve Himaye-i Etfal Cemiyetlerinin anlatıldığı içerikte çıkarılan paragraflar ve ifadeler ise şöyledir:

Yıllardan beri hele harplerden sonra sürüp gelen salgınlarla, bulaşık hastalıklarla uğraşarak halkın sağlığını gözetlemek işine başlandı (s. 302).

Memleketin en güzel, toprağı en verimli yerlerinde yaşayan Türk ahalinin çoğu sıtmadan kırılıyordu. Cumhuriyet Hükümeti sıtma ile savaşmaya kalktı. Buralara sıtma ile uğraşacak hekimler gönderdi, ahaliye parasız kinin dağıttı. Bu çok ehemmiyetli bir işti; çünkü sıtma denilen hastalık yakaladığını kansız, cılız, zayıf bırakır. Sıhhat Vekâleti bu savaşta da kazandı. Cumhuriyet’in sağlık veren eli, yurdun her bucağına yetiştirdi (s. 304).

Vilayet hastanelerindeki yatakların sayısı artırıldı. Ankara, Sivas, Diyarbakır, Erzurum merkezlerinde numune hastaneleri açıldı. Bu hastanelerde hekimliğin bütün ihtisas şubeleri vardır. Ankara, Konya, Balıkesir, Adana, Çorum, Malatya, Erzurum ve Kars vilayetlerinde doğum ve çocuk bakımı evleri açıldı (s. 304).

Bu cemiyet (Himaye-i Etfal), Büyük Gazi’nin yüksek koruyuculuğu altında çalışmaktadır. Cemiyetin 450’si yurdumuzun içinde 40’ı yabancı diyarlarda çalışan Türkler tarafından kurulmuş 490 şubesi vardır (s. 307).

Bu iki büyük iyilik ve sevgi cemiyetinden sonra daha birçok iyilik cemiyetleri kuruldu. Bunlar içinde İstanbul’da Erenköy Halk Sanatoryumunu açan ve Eyüp’te bir verem dispanseri idare eden Verem Mücadelesi Cemiyetini içki içilmemesi için çalışan Yeşil Hilal Cemiyetini Topkapı, Kadıköy Fukaraperver Cemiyetlerini saymadan geçemeyiz (s. 307).

Türk askeri ve millî müdafaa temasının ele alındığı son içerikte de “Türk Tayyare Cemiyetinin yılda iki millî günü vardır. Biri tayyare şehitlerini anma günüdür, 27 Ocak’ta öteki hava şenliğidir, 30 Ağustos’ta yapılır” ifadesi ana metinden çıkarılmıştır (Ertem ve Duru, 1941: 313). Anlaşıldığı üzere Kâzım Nami, “Bu da lazım, bu da lazım” kaygısından sıyrılmak suretiyle metnin ana gövdesine “...bir operasyon yaparak bunu muayyen gayelere göre azaltma” eğiliminde olmuştur (MEB, 1991a: 255-256).

Bazı Paragraflara Yapılan Eklemler

Şûra üyelerinden Ziya Talat’ın “Büluğdan önceki tarih dersleri, bu yaş çocuğunun ideali olan millî kahramanları... andıracak şekle sokulacak”

söyleminden (MEB, 1991a: 233) hareketle Kâzım Nami, Atatürk'ün cenaze törenini anlattığı bahse 1941 baskısından farklı olarak "Bütün Ankara halkı cenazenin önünden gözyaşları dökerek gece sabaha kadar bir sel gibi aktı." ifadesine yer vermiştir (Ertem ve Duru, 1941: 183; Su ve Duru, 1944: 168). Kâzım Nami, burada çocuğun duygularıyla öğrenmesini, o anı zihninde canlandırmasını sağlamaya çalışmış olabilir.

Kitabın 1941 baskısında "Kongrede Cumhuriyet Halk Fırkasının programı yapılmış ve kabul edilmiştir. Bu program fırkanın bütün temel düşüncelerini, memlekette yapmak istediği bütün işleri açık, doğru bir biçimde gösterir" sözleriyle CHP'nin 10 Mayıs 1931'de toplanan üçüncü kurultayını kastetmiştir. Kitabın şûra sonrasındaki yeni baskısında bu bilginin devamına programın 1943'te toplanan Altıncı Büyük Kurultayda yeniden düzenlendiğine ilişkin bilgiyi eklediği görülmüştür. Yine burada 1943 yılındaki kurultayın etkisiyle Kâzım Nami, "vatan" kavramına kutsal anlamını yüklemek suretiyle bir önceki kurultaydaki vatan kavramına "Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ile ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleriyle yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki kutsi yurttur" şeklinde yeni bir anlam kazandırmıştır (Ertem ve Duru, 1941: 242; Su ve Duru, 1944: 228).

Kâzım Nami, "Dördüncü Büyük Millet Meclisi, Amele ve Köylü Mebuslar, Müstakil Namzetler" ile "Türkiye Cumhuriyeti'nde Dahili ve Harici Siyaset" alt başlıklarında uygun gördüğü yerlere de yeni eklemeler yapmıştır. Bu noktada az evvel belirtilen ilk alt başlığa 8 Aralık 1934'te kadına seçme seçilme hakkının verilmesiyle meclisin kendisini dağıtması ve seçimlerin yenilenmesi kararının alınması olayı dahil edilmiştir. Seçimlerin akabinde ilk defa kadınların da meclise vekil olarak girdikleri ifade edilmiştir. Bu süreçte Atatürk'ün öldüğü ve yerine İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçildiği, seçimlerin iki kez yenilendiği ve VII. TBMM'nin faaliyetlerine devam ettiği de yazılmıştır (Ertem ve Duru, 1941: 247-248; Su ve Duru, 1944: 233-234). Kâzım Nami iç ve dış siyaseti izah ettiği alt başlığa ise şu bahsi eklemiştir.

1930'da Uluslar Cemiyeti, Türkiye'yi üyeleri arasına aldı. 24 Temmuz 1936'da Montrö'de yapılan Boğazlar Mukavelesiyle İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinde Türkiye'nin egemenliğini kısa kayıtlar kaldırıldı. 1921'de Ankara Anlaşması ile Fransa'ya bırakılan Hatay'ın 1937'de istiklaline kavuşması ve 1939'da anavatana katılması Türkiye'nin doğru ve temiz bir siyaset gütmesiyle başarıldı (Su ve Duru, 1944: 234).

Sarık bahsinin ele alındığı "Gazi... yalnız din adamlarının sarık sarmasını ileri sürdü" şeklinde biten paragrafın devamına "Bu karar daha sonra sarığın imamlarca yalnız camilerde ve ibadet sırasında sarılması suretiyle de düzenlendi" ifadesiyle devam ettirilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 259; Su ve Duru, 1944: 245).

Öte yandan Kâzım Nami, demiryolları inşası meselesini anlattığı başlıkta "1925'ten 1931'e kadar geçen yıllarda... Fevzipaşa-Malatya-Ergani demiryollarına başlanma kararları verildi" ifadesinin giriş kısmını "Bugüne kadar geçen yıllarda..." şeklinde düzelttikten sonra "...Fevzipaşa-Malatya-Ergani Diyarbakır, Sivas-Erzurum ve doğu sınırı demiryollarına başlanma kararları verildi" ifadesiyle sürdürmüştür. Kâzım Nami'nin söz konusu eklemeler aracılığıyla (Ertem ve Duru,

1941: 296; Su ve Duru, 1944: 276), kitabın içeriğini daha bilimsel bir temelde sunmayı ve güncelliğini korumayı amaçlamış olabilir (Güzel ve Şimşek, 2012: 190).

Görüldüğü üzeri Kâzım Nami, yazarı olduğu bölümle ilgili II. Maarif Şûrasında “Bu kitaplar, günün zihniyetine ve günün en yeni malumatına göre tekemmül etmiş olsun” kararına uymak suretiyle (MEB, 1991a: 212) kurtuluşun akabinde Montrö Sözleşmesi ile egemenliğin tam olarak sağlandığı, “Yurtta sulh cihanda sulh” şiarına uyacak şekilde bazı uluslararası kuruluşlara üye olunduğu ve Hatay’ın anavatanına katıldığı, demiryolları projesinin devam ettirildiği bilgisini eserinin ilgili kısmına eklemiş, hâliyle eserini güncellemiştir.

Bilgi Yanlışları ve Tarihlendirmelerde Yapılan Düzeltmeler

II. Maarif Şûrasında söz konusu kitap ihtiva ettiği çok sayıdaki bilgi yanlışlığından dolayı şûra üyeleri tarafından “hata ürünü” olarak nitelendirilmiştir (MEB, 1991a: 227). Bu nitelemenin etkisiyle Kâzım Nami kitabında tespit ettiği tarihlendirme ve tarihsel olay bazlı bilgi yanlışlarını düzeltmiştir.

Tarihlendirme hususunda yapılmış olan yanlışlıklar ve düzeltmeler şu şekilde sıralanabilir: Birinci yanlış kitabın Atatürk’ün ölümü ve cenazesinin katafalka konulduğu tarihlendirmeye ilgilidir. Bu anlamda 9 Kasım 1938 olarak verilen ölüm tarihi yeni baskıda 10 Kasım 1938, 21 Kasım 1938 olarak verilen cenazesinin katafalka konulduğu tarih ise 20 Kasım 1938 şeklinde düzeltilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 183; Su ve Duru, 1944: 168).

Tarihlendirme hususunda yapılan ikinci yanlış İstanbul’un işgali meselesiyle ilgilidir. İlk baskıda 19 Mart olarak verilen işgal tarihi, yeni baskıda 16 Mart olarak değiştirilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 192; Su ve Duru, 1944: 178). Cumhuriyet Halk Fırkasının 11 Aralık 1923’te kurulduğuna ilişkin verilen bilgi de üçüncü yanlıştır, bu da yeni baskıda 19 Eylül 1923 olarak verilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 239; Su ve Duru, 1944: 225). Yine kitabın ilk baskısında Eylül 1926’da III. TBMM için mebus seçimi yapıldığı yönündeki yanlış tarihlendirme sonuncusu olup 1944 baskısında 1927 yılı olarak düzeltilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 246; Su ve Duru, 1944: 232).

Ruslarla imza edilen Moskova Antlaşmasının imza edildiği tarihi ilk baskıda 16 Mart 1921 olarak verirken, bu tarihi yeni baskıda 19 Mart 1921 olarak değiştirmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 213; Su ve Duru, 1944: 200). Kâzım Nami, bu değişiklikte hata yapmış, zira anlaşmanın tarihini 1941 baskısında olduğu gibi yeni baskıda da 16 Mart 1921 şeklinde vermesi gerekirdi. Diğer yandan kitabın 1941 baskısında bazı tarihsel olayların isimlendirilmesinde bilgi yanlışlıkları olduğu da saptanmıştır.

Birinci İnönü Muharebesinden önce Yunanistan’da epey bir değişiklik olmuştu. Biliyoruz ki Kral Konstantin düşürüldükten sonra yerine oğlu Alexander getirilmişti... Alexander zehirlenerek öldü. Yunanistan’daki Konstantin taraftarları, yeni bir mebus seçiminde çokluğu kazandılar; Venizelos azlık kaldı, Başvekillikten çekildi, Yunanistan’dan da çekip çıkıp gitti. Ahalinin istediği Konstantin tekrar krallığa getirildi (15 Aralık 1920) (Ertem ve Duru, 1941: 208-209).

1941 baskısında verilen bu kıstastaki yanlışlık muharebenin ismiyle ilgilidir. Zira verilen tarih göz önüne getirildiğinde anlatılanların İkinci İnönü Muharebesinden önce yaşandığı çıkarımı yapılabilir. Bu yanlışlık Kâzım Nami tarafından fark edilerek II. Maarif Şûrası sonrasındaki yeni baskıda birinci yerine ikinci ifadesi yazılarak düzeltilmiştir (Su ve Duru, 1944: 194).

Kavramsal Tercihlerin Yeniden Yapılandırılması

II. Maarif Şûrasında ortaokullarda okutulan tarih kitaplarında aranan ilk vasfın üsluptaki açıklık ve anlaşılabilirlik olması gerektiği kararlaştırılmıştır (MEB, 1991a: 201). Bu nedenle Kâzım Nami, kitabın 1944 baskısında önceki baskıda yer alan anlaşılması güç kavramlarda sadeleştirmeye gitmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 166-186; Su ve Duru, 1944: 152-173).

Tablo 1. Kitabın 1941 Baskısında Yer Alan Bazı Kavramların 1944 Baskısında Yeniden Yapılandırılması (Ertem ve Duru, 1941: 165-313; Su ve Duru, 1944: 151-290).

1941 Baskısı	1944 Baskısı
Sulh	Barış
Jeneral	General
İdadi	Lise
Riyaziye ve hesap	Matematik
Garp	Batı
Cenup	Güney
Şark	Doğu
Erkan-ı Harp Zabiti	Kurmay Subay
Kaymakam	Yarbay
Miralay	Albay
Mirliva	Tuğgeneral
Müşir	Mareşal
Harp	Savaş
Asi	İsyancı
Müttehit	Birleşik
Tayyare	Uçak
İtilaf	Anlaşma
Uygarlık	Medeniyet
Muallim	Öğretmen
Âlim	Bilgin
Heyet	Astronomi
Tababet	Tabiplik
Tedrisat	Öğretim
Deney	Tecrübe
Başmuallim	Başöğretmen
Mahsul	Ürün
Sanayi	Uran
Baytarlık	Veteriner
İnkılap	Devrim
Muavenet	Yardım
Sıhhat/Sıhhiye	Sağlık

Tablodan anlaşıldığı üzeri Kâzım Nami, kitabın yeni baskısında metindeki anlaşılabilirliği artırmak adına kimi kavramları en sade şekliyle yazmaya çalışmıştır. Onun bu gayreti Atatürk'ün kazandığı unvanlarda veya aldığı terfilerde, yön belirten isimlerde, kurum isimlerinde, nitelemelerde, bilimsel kavramlarda kendisini göstermektedir.

Tablo 2. Kitabın 1941 Baskısında Yer Alan Bazı Alt Başlıkların 1944 Baskısında Yeniden Yapılandırılması (Ertem ve Duru, 1941: 165-313; Su ve Duru, 1944: 151-290).

1941 Baskısı	1944 Baskısı
Umumi Levha	Genel Görünüş
Müdafaa Teşekkülleri	Müdafaa Teşkilleri
Hazarî Orduda Hizmetleri	Orduda Hizmetleri
Cenup Cephesi	Güney Cephesi
Fransızlarla İtilaf	Fransızlarla Anlaşma
Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Tekâmülü	Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Gelişimi
Adliyyede Tekâmül	Adliyyede Gelişim
Vakıf İşlerinde Tekâmül ve Laiklik	Vakıf İşleri
Cumhuriyet Kanunu ve İctimaî Hayatında	Cumhuriyet Kanunu ve Sosyal Hayatında
Türk Kadınının Mevkii	Türk Kadınının Yeri
Tanzimata Kadar Maarif ve Terbiye	Tanzimata Kadar Maarif ve Eğitim
Harf İnkılabı	Harf Devrimi
Ekalliyet ve Ecnebi Mektepleri	Azınlık ve Yabancı Okulları
Millî Sanayiın Dirilişi	Ulusal Uranın Dirilişi
Osmanlı İmparatorluğunda Sıhhat ve	Osmanlı İmparatorluğunda Sağlık ve
İctimaî Muavenet	Sosyal Yardım
Türkiye Cumhuriyeti'nde Sıhhat ve İctimaî	Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık ve
Muavenet	Sosyal Yardım
Himaye-i Etfal Cemiyeti	Çocuk Esirgeme Kurumu
Türk Tayyare Cemiyeti	Türk Hava Kurumu
Müstahsili Koruma Tedbirleri	Ürün Yetiştirenleri Koruma Tedbirleri

Bu tablodan hareketle II. Maarif Şûrasında alınan kararlar sonrası mezkûr kitabın bazı alt başlıklarında da dilde sadeleşmeye gidildiği, bunun da içeriğe yansıdığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki yeni baskıda Sıbyan Mektebi Sübyan Mektebi, Galatasaray Mektebi Galatasaray Lisesi, yüksek mektep ifadesi de yüksek okul şeklinde verilmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 263-265; Su ve Duru, 1944: 249-251). Kitabın yeni baskısında bazı ülke isimlerinin değiştirildiği de görülmektedir. Bu anlamda Şimali Amerika Müttehit Devletleri'ndeki "şimali" ifadesi yeni baskıdan çıkarılarak bu devletin ismi yeni baskıda bilinen ismiyle Amerika Birleşik Devletleri olarak güncellenmiştir (Ertem ve Duru, 1941: 197; Su ve Duru, 1944: 183).

Söylemsel Değişimler

1943 yılında toplanan II. Maarif Şûrasında “...millî ödevleri de anlayış ve feragatle yapacak aydın bir yurttaş yoğuracağı için bu kitapların ağırlık merkezinde millî tarih olmalı...” kararı alınmıştır (MEB, 1991a: 201). Bu karar Atatürk döneminde Türk Tarih Kurumu aracılığıyla şekillendirilen ve Türk Tarih Tezi ile somutlaşan millî tarih anlayışına yeniden vurgu yapıldığını göstermektedir. Bununla birlikte şûra görüşmeleri sırasında Hamit Ongunsu ve Hıfzırrahman Raşit Öymen gibi isimler tarafından tarih tezinin dogmatik yapısına yönelik eleştiriler de dile getirilmiştir. Dolayısıyla şûra kararları bir yandan millî tarih anlayışını korurken diğer yandan bu anlayışın yeniden değerlendirilmesine imkân tanıyan bir tartışma zemini oluşturmuştur (Kabapınar, 1992: 163).

Bu tartışmaların etkisi, Kâzım Nami’nin ders kitabının 1944 baskısında kullandığı tarihsel söylemde de gözlemlenebilmektedir. Her ne kadar kitabın genelinde millî meselelere geniş yer verilmiş olsa da 1941 baskısıyla karşılaştırıldığında “millî” kelimesinin kullanım sıklığının azaldığı, bunun yerine “ulus” ve “ulusal” kelimelerinin daha fazla tercih edildiği görülmektedir (Ertem ve Duru, 1941: 165-313; Su ve Duru, 1944: 151-290). Bu durum 1930’lu yıllarda Türk Tarih Tezi ekseninde inşa edilmeye çalışılan millî tarih söyleminden kısmi bir uzaklaşmaya işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle iki baskı arasındaki farklılaşma yalnızca terminolojik değil aynı zamanda söylemsel bir dönüşümü de yansıtmaktadır. Bu değişimde Atatürk’ün vefatının ardından kültür politikalarında meydana gelen yönelim değişiklikleri, I. Maarif Şûrasında hümanist yaklaşımın öne çıkarılması ve II. Maarif Şûrasında millî tarih anlayışına yöneltilen eleştiriler etkili olmuş olabilir (Kaya ve Altuncuoğlu, 2024: 131-132).

Söylemsel dönüşüm tarihsel aktörlerin temsil biçimlerinde de kendisini göstermektedir. Kitabın 1941 baskısında Atatürk için kullanılan “Büyük Gazi”, “Yüce Gazi”, “Ulu Gazi”, “Gazi”, “Büyük Kurtarıcı” gibi yüceltici nitelemelerin 1944 baskısında önemli ölçüde azaltıldığı görülmektedir. Örneğin ilk baskıda Kurtuluş Savaşı’ndaki zafer için kullanılan “Bu yüce şanı biz, ancak ulu Gazimize, büyük Türkoğlu Gazimize borçluyuz” ifadesi kullanılmışken yeni baskıda Kâzım Nami, bu ifadesi, sonraki baskıda “Bu yüce şanı biz ancak Atatürk’e borçluyuz” şeklinde değiştirilmiştir. Benzer biçimde “Büyük Gazi” nitelemesinin geçtiği birçok yerde yalnızca “Atatürk” adına yer verilmiştir. Buna karşın yeni baskıda İsmet İnönü’nün daha görünür hâle geldiği ve adının önünde sıklıkla “Millî Şef” veya “Cumhurbaşkanı” sıfatlarının kullanıldığı dikkat çekmektedir. (Ertem ve Duru, 1941: 165-313; Su ve Duru, 1944: 151-290). Bu durum dönemin siyasal atmosferinin ders kitabı söylemine yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir.

Tarihsel aktörlerin temsilindeki bu değişim Cumhuriyet’in kuruluş sürecinin anlatımında da kendisini göstermektedir. İlk baskıda yer alan “Bütün bu iyilikleri Cumhuriyet’e, Cumhuriyet’i bize veren Gazi’ye borçluyuz” ifadesi yeni baskıda “Bütün bu iyilikleri Cumhuriyet’e, Cumhuriyet’i bize verenlere borçluyuz” şeklinde değiştirilmiştir. Böylece Cumhuriyet’in kuruluşu ve kazanımları tek bir liderin şahsında açıklanmak yerine daha geniş ve kolektif bir özneye dayandırılmıştır (Ertem ve Duru, 1941: 289; Su ve Duru, 1944: 272). Kâzım Nami’nin bu değişikliği, tarihsel süreci bireysel kahramanlık anlatısından uzaklaştırarak daha çoğulcu bir çerçevede sunma eğilimi olarak okunabilir.

Benzer şekilde Osmanlı hanedanına yönelik değerlendirmelerde de söylemsel değişikliğe gidilmiştir. İlk baskıda Abdülmecit Efendi için kullanılan “Türk’ün başından en büyük tufeyli eksildi” şeklindeki olumsuz ifade, sonraki baskıda tamamen çıkarılmıştır (Ertem ve Duru, 1941: 236-237; Su ve Duru, 1944: 222-223). Bu değişiklik, Cumhuriyet tarih anlatısında Osmanlı hanedanına yönelik eleştirel ve dışlayıcı söylemin kitabın şûra sonrası baskısında daha ölçülü bir biçime dönüştüğünü göstermektedir.

Öte yandan Kâzım Nami’nin Kemalizm kavramını tanımlayış biçiminde de dikkat çekici bir değişiklik yaptığı görülmektedir. İlk baskıda Atatürk ilkeleri açıklanırken kullanılan “Avrupa yazıcılarının Kemalizm dedikleri budur” ifadesi, yeni baskıda “Bizim ve Avrupa yazıcılarının Kemalizm dediğimiz budur” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklikle birlikte Kemalizm yalnızca dışarıdan gözlemcilerin kullandığı bir kavram olarak sunulmamış, “biz” ifadesi aracılığıyla ulusal aidiyet ve ortak kimlik çerçevesinde yeniden tanımlanmıştır (Ertem ve Duru, 1941: 245; Su ve Duru, 1944: 231). Böylece Kemalizm, dışsal bir tanımlamadan ziyade toplumun kendi siyasal ve düşünsel referanslarından biri olarak konumlandırılmıştır.

Sonuç

Bu araştırma, yaşamı boyunca öğretmenlik, okul yöneticiliği ve eğitim bürokrasisinin farklı kademelerinde görev yapan Kâzım Nami Duru’nun II. Maarif Şûrası sonrasında tarih yazımı ve tarih öğretimine ilişkin yaklaşımında meydana gelen değişimleri, *Ortaokul İçin Tarih III* adlı ders kitabının 1941 ve 1944 baskılarındaki ikinci bölüm üzerinden incelemiştir.

Araştırma bulguları, II. Maarif Şûrası’nda alınan kararların tarih ders kitaplarına yönelik yaklaşımlarda farklı düzeylerde etkiler yarattığını göstermektedir. Bu çerçevede, Şûra’da *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının diğer tarih kitaplarından farklı olarak eleştirilmesi ve değiştirilmesinin açık biçimde gündeme getirilmesi, kitabın özel olarak değerlendirmeye tabi tutulduğunu göstermektedir. Kitabın mevcut hâliyle okutulmasının uygun bulunmaması, içeriğinin yeniden düzenlenmesi veya tamamen değiştirilmesinin gündeme getirilmesi ve bu sürecin hızla tamamlanmasının istenmesi, söz konusu eserin dönemin eğitim ve tarih politikaları açısından problemleri görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, II. Maarif Şûrası’nın yalnızca program ve öğretim yöntemleri üzerinde değil, tarih ders kitaplarının içerik ve söylemi üzerinde de doğrudan yönlendirici bir rol üstlendiğini göstermektedir. Ayrıca, *Ortaokul İçin Tarih III* üzerinde yoğunlaşan eleştiriler ve değişiklik talepleri, dönemin tarih öğretiminde benimsenmesi arzu edilen tarih anlayışı ile ders kitabında sunulan anlatı arasında bir uyumsuzluk bulunduğuna işaret etmektedir.

Şûra tartışmaları ve kararları, 1944 baskısında tespit edilen metinsel ve söylemsel dönüşümlerin tesadüfi olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, söz konusu kararların kitabın sonraki baskısında yapılan içerik düzenlemeleri, kavramsal değişimler ve tarih anlatısındaki dönüşümler için önemli bir açıklayıcı zemin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, II. Maarif Şûrası’nın yalnızca genel eğitim politikalarını değil, Kâzım Nami Duru’nun tarih yazımı ve tarih öğretimi

anlayışını da etkileyerek ders kitabının yeniden şekillendirilmesinde belirleyici bir rol oynadığı ortaya konulmaktadır.

Şûra kararları ışığında yapılan karşılaştırmalı analiz sonucunda, kitabın 1944 baskısında yalnızca teknik düzeltmeler yapılmadığı; tarih anlatısının içerik ve söylem düzeyinde de yeniden şekillendirildiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda dil sadeleştirilmiş, bazı tarihsel bilgi ve tarihlendirme hataları düzeltilmiş, dönemin güncel gelişmeleri metne eklenmiştir. Bunun yanında tarih anlatısında kullanılan kavramlar, aktörler ve vurgu noktalarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. “Millî” kavramının yerini büyük ölçüde “ulus” ve “ulusal” kavramlarının alması, Atatürk’e yönelik yüceltici söylemin azaltılması, İsmet İnönü’nün daha görünür hâle gelmesi ve bağımsızlık mücadelesinin daha kolektif bir çerçevede sunulması bu dönüşümün başlıca göstergeleridir. Osmanlı hanedanına ilişkin olumsuz ifadelerin çıkarılması ve Kemalizm’in ulusal aidiyet temelinde yeniden tanımlanması da söz konusu değişimin ideolojik boyutuna işaret etmektedir.

Elde edilen bulgular, ders kitaplarının yalnızca pedagojik araçlar olmadığını; aynı zamanda dönemin siyasal, kültürel ve ideolojik yönelimlerini yansıtan metinler olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu yönüyle II. Maarif Şûrası kararlarının tarih ders kitaplarının içerik ve söylem yapısına doğrudan yansıdığı, Kâzım Nami Duru örneğinde açık biçimde görülmektedir. Ayrıca çalışma, II. Maarif Şûrası sonrasında tarih ders kitaplarında meydana gelen değişimleri aynı ders kitabının farklı baskıları üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemesi ve bu değişimleri metinsel düzeyde ortaya koyması bakımından ilgili literatüre katkı sunmaktadır.

Bununla birlikte araştırma, *Ortaokul İçin Tarih III* adlı ders kitabının yalnızca Kâzım Nami Duru tarafından kaleme alınan ikinci bölümüyle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle ulaşılan sonuçlar ders kitabının bütünü için genellenebilir nitelikte değildir. Bulgular, yalnızca incelenen bölüm çerçevesinde Kâzım Nami’nin tarih yazımı ve tarih öğretimine ilişkin yaklaşımındaki değişimlere ışık tutmaktadır.

Çalışma kapsamında, birinci bölümde meydana gelen değişikliklerin ikinci bölüme olası etkileri de dikkate alınmış; ancak yapılan karşılaştırmalı incelemede bu yönde somut bir bulguya ulaşılamamıştır. Bu nedenle birinci bölümdeki değişimlerin ikinci bölüme etkisine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapılabilecek yeterli veri elde edilememiştir. Gelecekte kitabın Sadri Ertem ve Kâmil Su tarafından hazırlanan bölümlerinin de karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Maarif Şûrası kararlarının tarih öğretimine yansımalarının daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2021). *Türk eğitim tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2021*. Ankara: Pegem Akademi.
- Alaca, E. (2017). Cumhuriyet dönemi ortaokul tarih ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6(4). ss. 49-65.

- Alaslan, F., Şimşek, A. ve Çamdeviren, Ş. (2012). Türk maarif (eğitim) şûralarında tarih eğitimi. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(2), ss. 189-225.
- Aslan, H. ve İbrahimoglu, F. (2020). Kâzım Nami'nin terbiye-i vataniyede ilk adım adlı eserinin tarih öğretimi açısından değerlendirilmesi ve öneriler. *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 31(1), ss. 112-127.
- Ata, B. (2017). Türkiye'de bir psikolog tarih ders kitabı yazarı oldu: psikolog Ali Haydar Taner ve ortaokul için tarih-II üzerine. *Turkish History Education Journal*, 6(2), ss. 215-242. <https://doi.org/10.17497/tuhed.343074>
- Avcı, C. (2005). Türk tarih tezi amacı, uygulanışı ve sonuçları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(11), ss. 11-32.
- Başar, E. (2004). *Milli eğitim bakanlarının eğitim faaliyetleri (1920-1960)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Başgöz, İ. (1995). *Türkiye'nin eğitim çıkmazı ve Atatürk*. Ankara: Başbakanlık.
- Bay Kâzım Nami. (1938, 25 Eylül). *Kurun*, s. 4.
- Baymur, F. (1987). Kâzım Nami Duru. H. Ciritli ve B. Sorguç (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri* (ss. 165-185). Ankara: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu.
- Bilgin, N. (2016). Kimlik arayışı olarak resmi tarih. S. Özbaran (Ed.), *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu* (ss. 107-122). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Birinci, A. (2008). Kâzım Nami Duru (1876-1967). M. Ç. Özdemir (Der.), *Türkiye'de Sosyoloji İsimler-Eserler* (Cilt 1, ss. 233-259). Ankara: Phoenix.
- Boyko, S. (2011). Türkiye'de 1939-1945 yıllarında tarih öğretim programları ve tarih ders kitaplarının incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(21), ss. 157-181.
- Ceylan, K. (2025). Kâzım Nami Duru; "Türk inkılabının kendine göreliği" ve Kemalizm. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21(43), ss. 1045-1075.
- Copeaux, E. (2016). *Tarih ders kitaplarında (1931-1993) Türk tarih tezinden Türk-İslam sentezine* (A. Berktaş, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Duru, K. N. (1940, 23 Mart). Maarif meselelerinden çıkan bir münakaşa Peyami'ye son cevap. *Son Posta*, s. 6.
- Duru, K. N. (1943, İlkteşrin). Gençlik kurumu ve izcilik. *Yeni Kültür*, (78-2). ss. 205-215.
- Duru, K. N. (1945, 29 Ağustos). Cumhuriyet Halk Partisi ve altı ok. *Son Posta*, ss. 5, 8.
- Duru, K. N. (1947, 5 Aralık). Bir düzenlik yolu bulunamaz mı? *Son Posta*, ss. 5-6.
- Duru, K. N. (1949, 1 Nisan). Vatan sevgisi. *Son Posta*, ss. 5-6.
- Duru, K. N. (1950, 12 Ekim). İdare çarkı içinden çıkılmaz bir hale geldi. *Son Posta*, ss. 5-6.

- Duru, K. N. (1957). *İttihat ve terakki hatıralarım*. İstanbul: Sucuoğlu.
- Duru, K. N. (1958). *Cumhuriyet devri hatıralarım*. İstanbul: Sucuoğlu.
- Erkek, M. S. (2005). Kâzım Nami Duru'nun eğitime bakışı ve tarih eğitimi üzerine görüşleri. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi* (Cilt 2, ss. 255-261). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Ersanlı, B. (2021). *İktidar ve tarih Türkiye'de "resmi tarih" tezinin oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim.
- Ertem, S. ve Duru, K. N. (1941). *Ortaokul için tarih III*. Ankara: Maarif.
- Geçmişten Günümüze Millî Eğitim Şûraları. (2026). Erişim (28.02.2026): <https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-milli-egitim-sralari/icerik/810>
- Güler, A. (2004). *Türk eğitim politikalarının tarihsel süreci*. Ankara: Yeryüzü.
- Güneş, İ. (2001). *Türk parlamento tarihi: TBMM V. dönem (1935-1939)* (Cilt 2). Ankara: TBMM Basımevi Müdürlüğü.
- Gürkan, H. (2017). *Türkiye'de tarih öğretimi ilköğretim ders kitapları (1869-1950)*. Adana: Karahan.
- Güzel, D. ve Şimşek, A. (2012). Milli eğitim şûralarında ders kitapları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), ss. 172-214. <https://izlik.org/JA72ZC65ED>
- İğdemir, U. (1973). *Cumhuriyetin 50. yılında Türk tarih kurumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kabapınar, Y. (1992). Başlangıçtan günümüze Türk Tarih Tezi ve lise kitaplarına etkisi. *Çağdaş Türkiyat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), ss. 143-177.
- Kaya, E., & Altuncuoğlu, N. (2024). Emin Âli Çavlı'nın millî eğitim (maarif) şûralarında "tarih" üzerine görüşleri. *Tarihyazımı*, 6(2), ss. 122-144. <https://izlik.org/JA99FW33EZ>
- Keskin, Y. (2012). Milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel döneminde ortaokul-lise tarih programları ve ders kitaplarındaki dönüşüm. *Akademik Bakış Dergisi*, 30, ss. 1-22.
- Köken, N. (2014). *Cumhuriyet dönemi tarih anlayışları ve tarih eğitimi (1923-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kuş, E. (2009). *Nicel-nitel araştırma teknikleri*. Ankara: Anı.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam.
- Maarif Şûrası Mesaisini Bitirdi. (1939, 30 Temmuz). *Akşam*, ss. 1, 4.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1991a). *İkinci maarif şûrası*. İstanbul: Millî Eğitim.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (1991b). *Dördüncü millî eğitim şûrası*. İstanbul: Millî Eğitim.

- Polat, Ü. (2021). Millî Mücadele dönemi basına yansıyan maarif kongresi. Ü. Polat ve S. Karagöz (Ed.), *II. Maarif Kongresi Bildiriler* (ss. 77-94). Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi.
- Sakal, F. (2019). Tarih yazımında temel kavramlar. A. Şimşek (Ed.), *Tarih Nasıl Çalışılır?* (ss. 29-48), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sakaoğlu, N. (2018). *Türkiye eğitim tarihi 11-20. yüzyıllar*. İstanbul: Alfa.
- Su, K. ve Duru, K. N. (1944). *Ortaokul için tarih III*. İstanbul: Millî Eğitim.
- Tebliğler Dergisi. (1940, 16 Eylül). 3(88).
- Tebliğler Dergisi. (1950, 28 Ağustos-4 Eylül). 13(605-606).
- Temizyürek, F. ve Dinçer, F. (2014). Cumhuriyet dönemi eğitim tarihinde önemli bir isim: Kâzım Nami Duru. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, 10(19). ss. 173-193.
- Türk Maarif Cemiyetinde. (1935, 24 Nisan). *Kurun*, s. 6.
- Zürcher, E. J. (2013). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (Y. Saner, Çev.). İstanbul: İletişim.

Bilgi Notu: Bu çalışma yazarın Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde gerçekleştirmiş olduğu “Maarif Şûralarının 1943 ve 1949 Tarihli Toplantıları Bağlamında Tarih Derslerinde Millî Tarih Algısının Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Etik Beyanı: Bu çalışma tüm etik ve telif kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Şûra dokümanları ve literatür kaynakları referans gösterilerek hazırlanan bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazarlar, bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanması süreciyle ilgili olarak tarafsızlığını etkileyebilecek herhangi bir finansal veya kişisel çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yapay Zekâ (AI) Kullanımı Beyanı: Yazarlar, bu makalede yer alan, metinlerin, resimlerin, grafiklerin, tabloların oluşturulmasında, verilerin analizinde ve ilgili literatürün (kaynakların) belirlenmesinde herhangi türden üretken yapay zekâ kullanılmadığını beyan ederler.

Telif Hakkı ve Lisans: © 2026 Yazar. Bu makale, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC 4.0) hükümleri uyarınca dağıtılmaktadır. Bu lisans, orijinal yazara ve kaynağa uygun şekilde atıfta bulunulması, lisansa bir bağlantı verilmesi ve yapılan değişikliklerin belirtilmesi koşuluyla, kullanıcıların materyali ticari olmayan amaçlarla paylaşmasına ve uyarlamasına izin vermektedir. Ticari kullanım için telif hakkı sahibinden izin alınması gerekir. Lisansın bir kopyası <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/> adresinde mevcuttur.

Ekler

Ek 1: Kitabın 1941 bakısına ait dış kapak resmi ve içindekiler bölümü

İÇİNDEKİLER

	Sahife
I.	
Osmanlı İmparatorluğu	1 — 27
A. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu	1 — 27
B. Sınırların genişlemesi	1 — 27
II.	
XV. asrın ortasından XVI. asrın sonuna kadar Avrupa	28 — 49
III.	
İmparatorluğun bozulması	49 — 93
A. Durma devri	50 — 57
B. XVII. asırda Avrupa	57 — 00
XVII. asırda siyasî münasebetler	57 — 62
C. Osmanlı İmparatorluğunda gerileme devri	62 — 74
XVIII. asırda dahili vaziyet	74 — 76
D. XVIII. asırda Osmanlı kültürü	77 — 78
E. XVIII. asırda Avrupa	78 — 82
F. XVIII. asırda devletler arasındaki münasebetler	82 — 90
G. Avrupanın dışında kalan devletler ve memleketler	90 — 91
H. XVIII. asırda Avrupa kültürü	91 — 93
IV.	
Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması ve batması	94 — 103
A. Islahat devri	94 — 103
XIX. asırda Garbî ve Orta Avrupa	103 — 109
Fransa İhtilâli ve harpler	109 — 116
1830 - 1848 de Avrupa	116 — 118
İktisadî vaziyet	118 — 119
B. Müdahale devri	119 — 124
Tanzimat devri	124 — 129

VI

TARİH

1848 den sonra Avrupa	129—00
Avrupada ihtilaller	129—145
XIX. asırda Uzak Şark	145—147
C. Meşrutiyet - irtica ve inkıraz	147—154
Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti	154—156
İkinci Meşrutiyetten sonra Bulgar kiralığı, Bosna - Hersek'in	
Avusturya - Macaristana bağlanması Trablus ve Balkan	
muharebeleri	156—159
Cihan Harbi	159—192

142

I.

Türk milletinin yeni bir devlet daha kurması	165—193
A. Büyük Harbin sonunda Avrupa devletlerinin vaziyeti	165—167
B. Büyük Harbin sonunda Osmanlı İmparatorluğunun vaziyeti	167—172
C. Atatürk (Mustafa Kemal)	172—184
D. Millî Müdafaa	184—188
E. Millî Müdafaa ve İstanbul hükûmeti	188—193
F. Yeni Türk devletinin Ankarada temelleşmesi	193—195

II.

İstiklâl Harbi	196—230
A. Yeni Türk devletinin devletlerle ilk münasebetleri	198—199
B. Sevr Muahdesi	199—201
C. Yeni Türk devletinin ilk muvaffakiyeti	201—207
D. Yeni Türk devletinin ilk esas teşkilâtı	207—208
E. Yeni Türk devleti itilâf devletleri ve padişah hükûmeti	208—00
F. Sakarya Zaferi ve verdiği yemişler	208—217
G. Son Zafer	217—224
H. İsmet İnönü	224—226
I. Yeni Türk devletinin kuruluşu tamamlandı	226—230

III.

Lozandan Cümhuriyetin resmen ilânına kadar	231—233
--	---------

IV.

Cümhuriyetin ilânı	234—235
--------------------	---------

İÇİNDEKİLER	
V.	VII Sahife
Halifeliğin kaldırılması	
VI.	236—237
Cumhuriyet Devrinde siyasi işler	238—248
VII.	
Dinde ve hukukta inkılaplar ve düzeltmeler	
A. Dinin devletten ayrılması (Lâik Devlet)	249—254
B. Kadın hukuku	249—254
C. Din içindeki büyük inanışların kaldırılması	254—257
	257—262
VIII.	
Maarif ve terbiyede inkılâp ve ıslah cereyanları	263—277
A. Osmanlı saltanatında maarif ve inkılâp	263—264
B. Türkiye Cumhuriyetinde maarif ve terbiye vaziyeti	265—271
C. Cumhuriyetin maarif ve terbiye gayeleri	272—276
IX.	
İktisadî, malî inkılâp ve ıslah cereyanları	277— 00
A. Millî iktisat, devlet siyasetinin en mühim unsurudur	277—278
B. Ziraat işlerinde yenilikler	279—286
C. Sanayi işleri	286—288
D. Ticaret işleri	288—292
E. Maden işletme, ormancılık ve hayvancılık	292—294
F. Nafia işleri	294—299
G. İstatistik ve nüfus işleri	299—300
X.	
Sihhat, içtimai muavenet işlerinde yeni çıgırlar	301—307
XI.	
Türk ordusu ve millî müdafaa	309—313
Osmanoğulları hükümdarlarının saltanat müddetlerini de gösteren nesep cetveli	314—315
Kronoloji cetveli	316—331
İndeks	333—334

Ek 2: Kitabın 1944 baskısına ait dış kapak resmi ve içindekiler bölümü

BİRİNCİ BÖLÜM

A. Osmanlı İmparatorluğu Yükselme Devri (1453-1579)	
1. Fatih ve Zamanı.....	1-7
2. Yavuz Selim.....	7-11
3. Kanuni ve Zamanı.....	11-17
4. Sokollu ve Zamanı.....	18-20
B. Avrupa (XVI. yüzyılın önemli olayları)	
5. İcatlar.....	21-26
6. Rönesans.....	26-30
7. Reform.....	30-33
8. Katolik Reformu ve XVI. yüzyılda Avrupa'nın genel durumu.....	33-35
C. Osmanlı İmparatorluğu Sokollu'nun ölümünden Karlofça muahedesine kadar (1579-1699)	
9. Duraklama devri.....	36-40
10. İç isyanlar.....	40-42
11. Köprülüler.....	42-51
D. Osmanlı İmparatorluğu Karlofça muahedesiinden Yaş muahedesine kadar (1699-1792)	
12. Gerileme devri.....	52-56
13. Lale devri (1718-1730).....	56-60
14. 1768-1787 harpleri.....	60-62
E. Avrupa (XVII. ve XVIII. yüzyıllarda)	
15. İngiltere, Fransa.....	63-67
16. İspanya, Avusturya, Prusya, İtalya, Rusya.....	67-70
17. Avrupa'da mücadeleler.....	70-75
18. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da bilim ve sanat.....	76-78
F. Osmanlı-Türk uygarlığı (On sekizinci yüzyıl sonlarına kadar)	
19. Devlet teşkilatı ve askerlik.....	79-82
20. Ordu ve donanma.....	82-86
21. Bilim ve sanat.....	86-91
22. Edebiyat, Ziraat, Maliye.....	92-94
G. Osmanlı İmparatorluğu Islahat devri (1792-1839)	
23. Islahat hareketleri.....	95-101
24. Sırp ve Yunan isyanları.....	101-104
25. Mısır meselesi.....	104-107
H. Avrupa (Yakın Çağın başlaması)	
26. Fransa İhtilali.....	108-111
27. Fransa'da İmparatorluk (1804-1814).....	111-116
İ. Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat devri (1839-1876)	
28. Tanzimatın ilanı.....	117-121
29. Tanzimat devrinin önemli olayları.....	121-125
30. Tanzimat devrinin diğer olayları.....	125-129
J. Avrupa (1848 ihtilallerinden sonra)	
31. İtalyan ve Alman Birliği.....	130-134
32. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa ve Uzak Doğu devletleri.....	134-137
K. Osmanlı İmparatorluğu (İlk meşrutiyyetin ilânından Birinci Cihan Harbi sonuna kadar)	
33. Abdülhamit II zamanı.....	138-143
34. Abdülhamit II devrinin başka olayları.....	143-147
35. Cihan Harbi.....	147-149

İKİNCİ BÖLÜM

1. Türk ulusunun yeni bir devlet daha kurması	
A. Cihan Harbinin sonunda Avrupa devletlerinin durumu.....	151-153
B. Cihan Harbinin sonunda Osmanlı İmparatorluğunun durumu.....	153-158
C. Atatürk (Mustafa Kemal).....	158-169
D. Millî Müdafaa.....	169-174
E. Millî Müdafaa ve İstanbul Hükümeti.....	174-179
F. Yeni Türk devletinin Ankara'da kurulması.....	179-181
2. İstiklâl Savaşı	
A. Yeni Türk devletinin devletlerle ilk münasebetleri.....	184-185
B. Sevr Muahedesi.....	185-187
C. Yeni Türk devletinin ilk başarısı.....	187-193
D. Yeni Türk devletinin ilk esas teşkilâtı.....	193
E. Yeni Türk devleti, İtilâf devletleri ve padişah hükümeti.....	194
F. Sakarya zaferi sonuçları.....	194-203
G. Son zafer.....	203-209
H. İsmet İnönü.....	210-211

İ. Yeni Türk devletinin kuruluşunun tamamlanması.....	212-216
3. Lozan'dan Cumhuriyet'in ilânına kadar.....	217-219
4. Cumhuriyet'in ilânı.....	220-221
5. Halifeliğin kaldırılması.....	222-223
6. Cumhuriyet devrinde siyasi işler.....	224-234
7. Dinde ve hukukta inkılaplar ve düzeltmeler	
A. Dinin devletten ayrılması (laik devlet).....	235-240
B. Kadın hukuku.....	240-243
C. Din içindeki bozuk inanışların kaldırılması.....	243-248
8. Maarif ve eğitimde inkılaplar ve düzeltmeler	
A. Osmanlı saltanatında maarif ve inkılâp.....	249-250
B. Türkiye Cumhuriyeti'nde maarif ve eğitim.....	250-257
C. Cumhuriyet'in eğitim ve öğretim düsturları.....	257-260
9. İktisadi, mali devrim ve düzeltimler	
A. Ulusal tutum, devlet siyasetinin en önemli ögesidir.....	261-263
B. Ziraat işlerinde yenilikler.....	263-270
C. Uran işleri.....	270-271
D. Ticaret işleri.....	271-272
E. Maden işletme, ormancılık ve hayvancılık.....	272-274
F. Nafia işleri.....	275-279
G. İstatistik ve nüfus işleri.....	279
10. Sağlık ve sosyal yardım işlerinde yeni çığırar.....	280-286
11. Türk ordusu ve millî müdafaa.....	287-290
Osmanoğulları hükümdarlarının saltanat müddetlerini de gösteren nesep cetveli.....	291-292
Kronoloji cetveli.....	293-308